

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Problematická podoba vestfálského systému států na Blízkém východě

Michael Fík

Plzeň 2021

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Diplomová práce

Problematická podoba vestfálského systému států na Blízkém východě

Michael Fík

Vedoucí práce:

PhDr. Martina Ponížilová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2021

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2021

Poděkování

Rád bych poděkoval PhDr. Martině Ponižilové, PhD. za podporu při psaní této diplomové práce a za její odborné rady.

Obsah

ÚVOD.....	5
1 SYSTÉMOVÝ POHLED NA VESTFÁLSKÉ USPOŘÁDÁNÍ STÁTŮ	9
2 KONCEPT VESTFÁLSKÉHO SYSTÉMU.....	12
2.1 Vestfálský mír	12
2.2 Vývoj vestfálského systému v období od vestfálského míru po Francouzskou revoluci	17
2.3 Vestfálský systém od Francouzské revoluce po I. sv. válku.....	21
2.4 Vlastnosti charakteristické pro vestfálský systém.....	26
2.5 Porovnání konceptu s teoriemi mezinárodních vztahů	29
3 SYSTÉM STÁTŮ NA BLÍZKÉM VÝCHODĚ.....	32
3.1 Období mezi světovými válkami do roku 1945	32
3.2 Blízký východ 1945–2010	35
3.2.1 První arabsko-izraelský konflikt v roce 1948	40
3.2.2 Suezská krize 1956.....	51
3.2.3 Šestidenní válka 1967	55
3.2.4 Říjnová válka 1973.....	59
3.2.5 Válka mezi Íránem a Irákem 1980–1988	63
3.2.6 Irácká invaze do Kuvajtu 1990–91.....	67
ZÁVĚR.....	75
SEZNAM LITERATURY.....	79
RESUMÉ.....	83

ÚVOD

Vestfálský systém států, který vznikl a začal se postupně rozvíjet v Evropě před bezmála čtyřmi sty lety, se postupně rozšířil v různých podobách do celého globálního systému. Jeho hlavním rysem je koncept svrchovanosti s vnitřní a vnější suverenitou, v mezinárodním systému se státy chovají autonomně v anarchickém uspořádání a jsou si formálně rovné. Ačkoliv již před vestfálským mírem vznikaly v civilizovaných oblastech celého světa různé státní útvary, do vestfálského modelu moderního státu se postupně a různou mírou transformovala většina států světa. Zatímco v Evropě byl vznik moderního systému států výsledkem dlouhodobého historického vývoje a konkrétních událostí, v řadě světových regionů, zvláště v postkoloniální době, byl tento model přejímán do nepřipraveného prostředí či subordinován bývalými koloniálními mocnostmi. V mezinárodním měřítku pak lze pozorovat různou míru stability moderních státních subsystémů, respektive výrazné nestability některých států, případně i celých regionů. Jedním z dlouhodobě nestabilních regionů, který se navíc svým vlivem bezprostředně dotýká i evropských států, je Blízký východ. Moderní systém států na Blízkém východě vznikl zejména od první poloviny 20. století převážně pod vlivem bývalých koloniálních mocností na území rozpadlé Osmanské říše. Ačkoliv přetrvává do současnosti, vyznačuje se vysokou mírou nestability provázenou řadou mezistátních i vnitrostátních konfliktů, střídavě v latentní i žhavé podobě, jejichž dopady mají široký mezinárodní význam.

Pokud hovoříme o vestfálském systému, je nutno si uvědomit, že jej nelze chápat pouze jako skupinu států vestfálského typu, tedy takových, které disponují vnější a vnitřní suverenitou. Jakkoliv jsou takové státy základními stavebními kameny, systém států vzniká až jejich vzájemnou interakcí, vnitřními a vnějšími funkcemi systému, což ostatně vyplývá již ze samotné obecné definice pojmu systém (Bertalanffy 1968: 38, 83, 91). Vestfálský systém je navíc evropským fenoménem, který se utvořil v důsledku dlouhodobého historického vývoje a ve kterém probíhaly zcela specifické interakce. S vědomím, že za dobu existence vestfálského systému vzniklo v Evropě několik kontinentálních a dva globální

konflikty, nelze tento systém považovat za etalon stability, nicméně přesto lze v jeho vnitřních interakcích vyzorovat řadu charakteristických stabilizačních funkcí. Jsou to právě tyto stabilizační funkce, které dávají pojmu vestfálský systém jeho význam.

Blízký východ je region, který historicky úzce souvisí především s regionem evropským, od druhé poloviny 20. století však jeho relativní nestabilita nabývá globálních důsledků. Během 20. století vznikla na Blízkém východě řada nových států, které můžeme považovat za základní entity regionálního systému. Zůstává otázkou, do jaké míry tyto entity – státy naplňují vestfálský koncept, zda se skutečně jedná o státy s vysokou mírou vnější a vnitřní suverenity a zda o nich lze v rámci systému hovořit jako o funkčně podobných (*like units*). V této práci se chci ale především věnovat vzájemným interakcím těchto států uvnitř jejich regionálního systému. Cílem práce je zjistit, zdali a do jaké míry jsou v regionálním systému států Blízkého východu přítomny charakteristické stabilizační prvky evropského vestfálského systému, a zda je tedy na místě o tomto systému hovořit jako o vestfálském.

V regionu vznikly sice státy jako základní entity systému, mezi kterými dochází k interakcím, a systém vykazuje vnitřní i vnější funkce. V těchto interakcích však pravděpodobně nejsou, nebo jsou jen v omezené míře obsaženy stabilizační funkce vestfálského systému. Jinak řečeno, vznikem států na Blízkém východě vznikl zřejmě vestfálský systém *de jure*, ale nejedná se o vestfálský systém *de facto*, protože jeho vnitřní interakce a funkce jsou odlišné.

Z výše řečeného lze následně odvodit hlavní výzkumnou otázku: Lze blízkovýchodní systém států označit jako vestfálský systém? Podružné výzkumné otázky pak lze směřovat na konkrétní stabilizační funkce systému: Dochází na Blízkém východě ke vzniku pragmatických koalic proti potenciálním hegemonickým ambicím za účelem vyvážení moci? Je systém decentralizovaný? Jednají státy Blízkého východu ve státním zájmu ve smyslu bezpečnosti?

Přestože lze do evropského vestfálského systému zahrnout všechny historické státy na území Evropy po jeho vzniku, na formování systému se výrazně podílely pouze státy s vysokou relevancí k ovládnutí kontinentu, tzv. mocnosti (Drulák 2003: 20–22). V tomto duchu je tedy vhodné se v práci zaměřit především na regionální mocnosti Blízkého východu a sledovat především jejich role a interakce v systému.

Vestfálský systém v Evropě vznikl za specifických autonomních podmínek. V tehdejší světě nebyl v okolí konkurenční systém, který by měl na jeho vývoj z vnějšku zásadní vliv. V případě systému států na Blízkém východě obdobné podmínky v historii nenalezneme. Jakkoliv se blízkovýchodní systém začal utvářet již po rozpadu Osmanské říše, o určité autonomii a ucelenosti systému lze hovořit až po vlně dekolonizace a ztrát mandátních území. Počátek výzkumného období je tedy vhodné nastavit do druhé poloviny čtyřicátých let 20. století. Jako vhodný konec výzkumného období se jeví počátek arabského jara, tedy rok 2010, kdy vývoj na Blízkém východě dostává novou dynamiku.

Práce bude pojata jako aplikace konceptu evropského vestfálského systému na regionální systém států na Blízkém východě. V první části se pomocí historické analýzy pokusím definovat hlavní stabilizační funkce vestfálského systému, které se během jeho vývoje projeví jako důležité. Z těchto funkcí následně vyloučím takové, které by v případě aplikace na blízkovýchodní systém vedly k banálním nebo zavádějícím závěrům. Takto vytvořenou sadu funkcí (podmínek stability) se v další části práce pokusím aplikovat na systém států Blízkého východu s tím, že se primárně zaměřím na jejich přítomnost, či nepřítomnost v interakcích systému.

První část textu bude věnována systémovému pohledu a jeho základním principům. Ve druhé části vytvořím koncept vestfálského systému, když se postupně v jejích podkapitolách budu věnovat vzniku systému, jeho první fázi do Francouzské revoluce, druhé fázi do první světové války a následně koncept porovnáám s vybranými teoriemi mezinárodních vztahů. Ve třetí části se takto

vytvořený koncept pokusím aplikovat na systém států Blízkého východu. V první podkapitole se text bude věnovat období vzniku blízkovýchodního systému, druhá podkapitola druhé části bude dále členěna dle jednotlivých mezistátních konfliktů. Závěr práce bude věnován shrnutí a hodnocení.

1 SYSTÉMOVÝ POHLED NA VESTFÁLSKÉ USPOŘÁDÁNÍ STÁTŮ

Řada autorů hovoří o systému států na Blízkém východě jako o vestfálském systému nebo o vestfálském uspořádání států. Vestfálský systém je pojem, kterým primárně označujeme koncept uspořádání evropských států v období od vestfálského míru, uzavřeného v roce 1648, až do první světové války, kdy evropský vestfálský koncept pozbývá své tradiční formy (Barša – Císař 2008: 521–524). V oboru mezinárodních vztahů panuje většinový názor, že tento původně evropský koncept se během historie rozšířil do celého světa, kde postupně vznikaly státy tzv. vestfálského typu. V rámci tohoto pojetí jsou tedy i státy vzniklé v regionu Blízkého východu považovány za státy vestfálského typu, případně celý regionální systém států Blízkého východu je obdobně označován jako vestfálský systém. Je na místě podotknout, že tak jako samotná existence entit ještě nevytváří systém, vznik států vestfálského typu na Blízkém východě ještě neznamená vznik systému, který bychom mohli v pravém slova smyslu označit za vestfálský. Systém není tvořen pouze skupinou entit, ale především jejich vazbami a interakcemi. Hedley Bull (2002: 10) tuto situaci popisuje tak, že systém států vzniká v případě, když dva nebo více států mají vzájemný kontakt s takovým dostatečným dopadem, že se začnou chovat jako celek. Pokud chceme o blízkovýchodním systému států hovořit jako o vestfálském, je nutné v něm identifikovat jak samotné entity – státy, tak především pro vestfálský systém charakteristické vazby mezi nimi.

Je zřejmé, že teorii politického systému, jak je používána v politologii (převážně na vnitrostátní politické systémy), nelze přímo aplikovat na mezinárodní systémy států. Hovoříme-li však o systému obecně, nabízí systémový pohled řadu inspirací, které nás mohou vést k lepšímu pochopení i konkrétních mezinárodních systémů států. Blízký východ, ale obdobně i Evropa v době formování vestfálského systému, je regionem s poměrně různorodým charakterem států. Pro systémový přístup však platí, že „chování systému nemusí odrážet chování subsystémů; subsystém zkoumaný samostatně se nemusí

„chovat“ stejně jako systém, jehož je součástí (fakt, že v rodině vládne autoritářsky otec, neznamená, že by společnost jako celek nemohla být demokratická)“ (Říchová 2006: 48). Talcot Parsons (dle Říchová 2006: 49) považoval za nejdůležitější vlastnost systému vzájemnou souvislost jeho součástí, která je dána existencí vazeb a vztahů mezi prvky. Tyto vazby pak tvoří protiklad rozmanitosti a nahodilosti. Doslova pak říká, že: „Souvislost tvoří řád mezi součástmi systému. Tento řád se vyznačuje tendencí k sebezáchově, která se obecně projevuje v kategorii rovnováhy.“ (Parsons cit. dle Říchová 2006: 49) Z těchto citací tedy vyplývá, že pro systém jako takový nejsou až tak podstatné povahy jeho entit, ale zásadní jsou vazby mezi nimi. V tomto duchu lze tedy pro blízkovýchodní systém dovodit, že různorodé charakteristiky jednotlivých států nejsou nutně překážkou pro vznik efektivního systému. To, co je podstatné a co je třeba podrobit zkoumání, jsou právě vazby, souvislosti a interakce mezi těmito státy. S ohledem na cíl této práce se lze konkrétně ptát, zda vazby, souvislosti a interakce mezi státy na Blízkém východě mají „vestfálský“ charakter, aniž se nutně musíme zabývat tím, zda samotné státy jsou moderní, vestfálské povahy.

Z evropského pohledu současnosti se nám blízkovýchodní systém států jeví jako problematický zejména v tom, že vykazuje relativně velkou míru nestability projevující se řadou konfliktů, které se sice odehrávají především uvnitř tohoto systému, mají však přímé i nepřímé dopady na okolní regionální systémy a v některých případech i globální důsledky. Je nutno se však zamyslet nad pojmem stabilita, respektive stabilita systému. Pokud se pokusím velmi zjednodušeně parafrázovat Bertalanffyho, lze říci, že systémy obecně dosáhnou za určitých okolností stabilního stavu právě v důsledku své vnitřní dynamiky (Bertalanffy cit. dle Říchová 2006: 47). Z toho lze dovozovat, že vnitřní konflikty lze považovat za přirozený dynamický proces, který vede k adaptaci systému. Ke vnitřním konfliktům docházelo i v případě evropského systému, a právě specifický způsob jejich řešení se postupně rozvinul (adaptoval) do konceptu, který nazýváme vestfálský. Tato adaptace se dále projevila relativním snížením míry či rozsahu konfliktů. Ani o evropském do vestfálské podoby

adaptovaném systému nelze hovořit jako o zcela stabilním systému s absencí žhavých konfliktů. To, co se nám z evropského pohledu jeví na blízkovýchodním systému jako problematické, je jeho relativně vyšší míra vnitřních mezistátních konfliktů, které mají významný vliv na rovnováhu mezi tímto regionálním systémem a jeho okolím. S pojmem stabilita je tedy v tomto ohledu potřeba pracovat jako s pojmem velice relativním. Obdobně pojem „stabilizační prvky“ je vhodnější chápat spíše ve smyslu adaptability.

2 KONCEPT VESTFÁLSKÉHO SYSTÉMU

2.1 Vestfálský mír

Třicetiletá válka představovala ve své době největší mocenský konflikt, který se v Evropě historicky odehrál a jehož se přímo i nepřímo účastnila většina tehdejších evropských států. K vypuknutí takto rozsáhlého konfliktu vedlo nashromáždění politických a územních konfliktů mezi jednotlivými státy, které však byly prezentovány jako náboženské rozpory mezi katolictvím a protestantismem. Na pozadí pak stály především snahy Habsburků o rozšíření své tehdejší říše a potření mocenských důsledků reformace (Veselý 2010: 87). Třicetiletá válka může být vnímána v různých rovinách: jako etapa německého konfliktu mezi císařem a knížaty, jako rozšíření náboženských válek mezi protestanty a katolíky, nebo jako významná fáze kontinentálního boje o moc (Davies 2000: 580). „Skoro všechny zúčastněné hnaly kupředu spíše strach než touha po dobývání nebo náboženské vášně. Toužili po míru a po třicet let válčili, aby si jím byli jisti.“ (Wedgwood cit. dle Davies 2000: 580) Konflikt, který měl zejména pro středoevropský prostor doslova devastující důsledky, byl formálně ukončen tzv. vestfálským mírem v roce 1648, což však rozhodně neznamenalo ukončení všech probíhajících konfliktů. Nadále pokračovala válka mezi Francií a Španělskem a konflikty v Polsku a v Pobaltí. Třicetiletá válka neskončila jednoznačným vítězstvím žádného z aktérů, ale kompromisem bojujících stran. Habsburkové neprosadili svou hegemonii ve střední Evropě, Německo zůstalo roztržštěné a snad jediná Francie si upevnila své postavení, které se ale později Habsburkové snažili potlačit (Veselý 2010: 91).

Jakkoliv je vestfálský mír interpretován jako přelomový bod pro nové mezinárodní uspořádání, je třeba jej vnímat v kontextu delšího historického vývoje. Již v polovině 16. století spojili protestanti reformaci s bojem proti feudálnímu systému a hnutí, ke kterému se připojily široké lidové masy, rozpoutalo otevřený konflikt mezi rolníky a feudálními pány, do kterého se promítly celospolečenské a socioekonomické problémy. Při následném vyjednávání míru v Augšpurku v roce 1555 byla přijata teritoriální zásada, že světská moc

určí povahu náboženství, čímž protestanství dosáhlo státní ochrany a církve ztratila zásadní právo. Toto pravidlo bylo následně vestfálským mírem potvrzeno. Právě Augšpurský sněm a následně vestfálský mír vytvořily podmínky vhodné pro vznik moderních států, které se ovšem utvářejí a rozvíjejí až v následném období několika století (Waisová 2009: 83).

Za další historický předpoklad systémové změny symbolizované vestfálským mírem lze považovat dlouhodobý vývoj evropského myšlení, v přímé souvislosti pak především vznik moderní podoby mezinárodního práva. Za jeho otce je považován Hugo Grotius (1583–1645), zejména díky dílu *Tři knihy o právu válečném a mírovém*, vydanému v roce 1625. Vzhledem k mezinárodnímu ohlasu tohoto díla začaly v Evropě vznikat katedry mezinárodního práva (Drulák 2003: 38). V době náboženských válek a rozdělené Evropy si Grotius uvědomoval, že nelze nadále stavět pravidla na Božím zákoně, a rozvinul sekulární koncepci spravedlivé války na přirozenoprávní tradici. Zároveň vychází z toho, že v Evropě existuje společenství států, které ačkoliv k tomu nejsou nikdy nuceny, dodržují ve vzájemných vztazích jak pravidla přirozená, tak vytvořená. Existence pravidel však pro Grotia neznamena konec evropských válek, naopak je považuje za nástroj řešení některých typů sporů (srovnejme s vnitřní dynamikou systému). Poukazuje na příklad, kdy dva státy považují válku ze své strany za spravedlivou a konečným řešením zůstává válečné vítězství. Nabádá však k umírněnosti a klade důraz na pravidla vedení války, která se ve svém díle snaží identifikovat, systematizovat a poskytnout společnosti států jasný rámec (Drulák 2003: 39).

Do širšího horizontu ideových inspirací a předpokladů, které měly vliv na systémové změny po třicetileté válce, pak lze podle Druláka (2003: 38) zahrnout díla středověkých autorů založená na koncepci přirozeného práva, zejména sv. Augustina, který v rámci tzv. augustinovského realismu neodmítá válku jako takovou, ale rozděluje ji na spravedlivou a nespravedlivou, když zároveň nabádá k umírněnosti, velkorysosti a nastavení kritérií. Tomáš Akvinský stanovil tři podmínky vedení spravedlivé války, která jednak musí být vedena legitimním panovníkem, musí mít spravedlivou příčinu (byla způsobena újma) a má být

vedena za spravedlivým cílem, dosáhnout dobra, vyhnout se zlu. Zásadním autorem se pak jeví Niccolo Machiavelli, který v prostředí značně sekularizovaného a různorodého systému městských států v renesanční Itálii definuje jako základní smysl politiky bezpečnostní zajištění státu. Bezpečnost státu v jeho pojetí stojí nad etickými přirozenoprávními normami.

Je na místě se zmínit i o vlastním procesu vyjednávání vestfálského míru, který svou povahou do určité míry předznamenává pozdější podobu tohoto konceptu. Uplynulo celých dvacet tři let bojů než se zástupci Svaté říše římské, Francie a Švédska dohodli na svolání mírových jednání, která však zahájili až o další dva roky později. V Münsteru se sešlo 178 reprezentantů států, z nichž se skládala Svatá říše římská, a v padesát kilometrů vzdáleném Osnabrücku se ubytovalo dalších 235 zástupců protestantských mocností. Konference nebyla nikým řízena, za celou dobu se neuskutečnilo žádné plenární zasedání, vyjednaváči se setkávali neorganizovaně, často na půli cesty mezi městy. Zároveň na různých místech pokračovaly boje, jejichž okamžité výsledky měnily průběh jednání. Účastníci jednání si uvědomovali, že nelze dosáhnout všeobecné shody, a pod vzosnými frázemi o míru a křesťanstvu se pouze pokoušeli vybalancovat své vlastní strategické zájmy. Výsledkem těchto pětiletých jednání nebyla žádná ucelená dohoda, ale v zásadě tři na různých místech a v různou dobu podepsané dokumenty. Jednání probíhala v atmosféře vyčerpání a cynismu, jež však v důsledku vedla k praktickému pragmatismu se zaměřením na vlastní státní zájmy (Kissinger 2016: 35–38).

Novým prvkem, který se během jednání zrodil, bylo nastolení rovného přístupu ke všem zúčastněným stranám a jejich zástupcům. Bez ohledu na význam či velikost státu byli jejich vyjednaváči oslovováni Excellence a „[t]ato novota zašla tak daleko, že delegace v zájmu absolutní rovnosti vymyslely systém, kdy do vyjednávacích místností vcházel každý vlastním vchodem (kvůli čemuž bylo nutné probourat mnoho nových dveří) a přistupoval k sedadlům shodným tempem, aby nikdo nemusel strpět ponížení a čekat, až se dostaví ostatní“ (Kissinger 2016: 38). Jakkoliv se takové detaily mohou z historického hlediska

jevit banální, je právě na nich dobře vidět, jak zdánlivě bezvýhodná situace stvořená ztrátou starých pravidel nutila účastníky jednání ke konstruování pravidel nových, ztráta dřívější hierarchie vedla k rovnému přístupu a vyčerpání z bojů i dlouhotrvajících jednání vedla k zjednodušení cílů na přiznané státní zájmy. Právě pojem *raison d'état*, státní zájem, se stal zaklínadlem a novým cílem vinoucím se v celé historii vestfálského systému po příštích několik set let. Původně francouzská koncepce, spojovaná především s postavou kardinála Richelieua, byla již od svého počátku vnímána ve smyslu zájmu státu na jeho vlastní bezpečnosti, navíc neobsahovala žádné meze, což z ní činilo velice silný nástroj zahraniční politiky (Kissinger 1999: 63). Atmosféra jednání a jeho okolnosti, zvláště obavy z návratu totální války na evropském kontinentu, motivovaly jeho účastníky ke konsensuálním řešením. Jakkoliv nebylo možné dosáhnout v zásadních rozporech shody, genialita a novost řešení spočívala v tom, že se nová ustanovení netýkala podstaty věci, ale procedury jednání. Díky tomu se stal vestfálský mír skutečně obratem v dějinách národů. Nová pravidla, se kterými přišel, byla v zásadě elementární, ale o to více dlouhodobá. Na místo impérií, dynastií či náboženského vyznání se novým základním stavebním blokem stal stát. Tato základní jednotka systému měla zcela obecnou povahu a byla definována pouze svou autonomií – suverenitou, čímž se systém adaptoval na různorodost jeho jednotlivých prvků. V návaznosti na Augšpurskou dohodu bylo deklarováno právo všech signatářů na vlastní náboženství, bez hrozby jakékoliv intervence. V zájmu udržení mírotvorných snah byly vytvořeny diplomatické kanály, jako vazby v systému, které do té doby praktikovali pouze Benátčané. Jednotlivé strany do budoucna předpokládaly další konference a fóra k řešení konfliktů ještě před jejich vypuknutím a s ohledem na nově vznikající obor mezinárodního práva (Kissinger 2016: 38). Signatáři byli považováni za členy mezinárodního společenství, které se zároveň společně považovalo za ochránce před vnější intervencí. V tom lze spatřovat v pravdě liberální pojetí: všem členům systému je zaručován respekt a autonomie (suverenita), za podmínky, že každý ze členů bude respektovat autonomii členů ostatních. Zároveň se jedná o řešení v systémovém slova smyslu, když připustíme, že nová

pravidla zcela opustila dosavadní kulturní a historické souvislosti a místo povahy jednotlivých prvků (různorodých států) systému se soustředila pouze na jejich vazby, komunikaci a interakci.

Nastolení nových pravidel mělo ovšem i řadu odpůrců, zejména papež Innocenc X. považoval vestfálský mír za ústupky Francii a protestantům a zcela jej odsoudil. Za jeho vztekem však lze hledat zjištění, že plány na sjednocení křesťanstva byly navždy odloženy a že po vestfálském míru již lidé nemluvili o křesťanstvu, ale o Evropě (Davies 2000: 585). Systém, který předcházel vestfálskému míru, lze popsat jako systém tvořený dvěma hlavními hegemony, císařskou a papežskou mocí, které se snažily vytvořit a ovládat hierarchickou strukturu mezinárodních vztahů. Jakkoliv si nelze představit, že moc obou těchto hegemonů v okamžiku uzavření vestfálských dohod přestala zcela existovat, minimálně ve formální rovině bylo signatáři dohod přijato nové paradigma sekularizované podoby vzájemných vztahů. Náboženství bylo z mezinárodních vztahů vyloučeno, systém se v tomto duchu stal zcela decentralizovaný a církevní a potažmo i z ní legitimizovaná císařská moc ztratila své hierarchické postavení (Veselý 2010: 92). Císař ztratil právo vyhlášovat válku, uzavírat mír a vypisovat bez souhlasu říšského sněmu daně (Waisová 2009: 87). Adaptace systému proběhla tedy zdola, od jeho entit, navzdory původní hierarchii a hegemonům.

I když se nám z pohledu současnosti může jevit taková zásadní proměna systému jako logická vývojová fáze, ztráta původního univerzalizmu a s ním spojených tradičních hodnot a jistot musela vést minimálně v některých kruzích k nemalé existenciální úzkosti, když dřívější církevní autorita byla nahrazena světským a pragmatickým rozhodováním. I přes výše zmíněné příklady evropského historického myšlení scházel nově vznikajícímu systému robustní myšlenkový rámec. V roce 1651 poskytl Thomas Hobbes (dle Stulík 2016: 116) ve svém spise *Leviathan* komplexní teorii, když na základě přirozenoprávní tradice konstruuje obraz hypotetické společenské smlouvy. Hobbes se sice primárně nezabývá mezinárodními vztahy a mezinárodní prostředí ponechává anarchické,

nicméně vytváří teoretický rámec vnější a vnitřní suverenity států a ve skutečnosti legitimizuje pojem národní zájem v bezpečnostním rozměru, když říká, že cílem a záměrem založení státu je sebezáchova pro ty, co smlouvou stát vytvářejí. Účelem je jejich vlastní bezpečí, stav míru, který nahrazuje válečný stav plný nejistoty. Povšimněme si, že dle Hobbesa lidé předávají část svých práv suverénovi za to, že je v první řadě ochrání před stavem války, předávají je jen a pouze jemu, a kdyby takový pomyslný suverén (stát) vstoupil do nadřazené hierarchie, kde by jeho bezpečnostní zájmy byly ovlivněny, nebo kdyby zastupoval zájmy někoho jiného než svých občanů (např. církve), přestává být legitimní. Tento princip v podstatě předurčuje stát jako nejvyšší organizovanou úroveň a mezinárodní společenství jako neorganizované, anarchické. Zároveň si ale nelze nepovšimnout, že tak jako lid skládá část svých práv pod tlakem strachu z války do rukou suveréna, obdobný strach z pokračování desetiletí trvajících válek dovedl zástupce bojujících států k jednacím stolům v Münsteru a Osnabrücku. Zůstává otázkou, zda byl takový strach, který donutil tehdejší panovníky ke kompromisním dohodám, pouze pragmatickým ústupkem v obavách o ještě větší mocenské ztráty způsobené nepřátelskými státy, nebo v sobě již nesl prvky obav ze ztráty legitimacy vůči vlastnímu lidu, jak naznačuje Hobbes: „O povinnostech různých suverénů k sobě navzájem, shrnutých v zákonu, jemuž se obvykle říká *zákon národů* (the law of nations), nemusím na tomto místě vůbec hovořit, protože zákon národů a zákon přírody jsou jedno a totéž. A každý suverén má k zajišťování bezpečnosti svého lidu stejné právo, které může mít každý jednotlivec k zajišťování své vlastní bezpečnosti.“ (Hobbes 2009: 244.)

2.2 Vývoj vestfálského systému v období od vestfálského míru po Francouzskou revoluci

Vývoj historických událostí před a těsně po vestfálském míru v podstatě přednastavil formální rámec nově vznikajícího mezinárodního systému, za jehož základní instituty bychom mohli považovat pojmy jako státní zájem či

vyvažování moci. Nový systém měl v zárodku pouze formální podobu, která se reálně naplňovala až v následujícím období. „Legitimita nového systému se neopírá ani o papežskou, ani o císařskou moc, nýbrž je založena na ‚dohodě‘ (mnohdy k ní dochází až po rozsáhlých vojenských střetech) nejsilnějších států systému.“ (Waisová 2009: 88) Henry Kissinger upozorňuje, že je třeba odlišit mocenskou rovnováhu jako reálný proces od systému mocenské rovnováhy (Kissinger 2016: 43). Nový systém tedy nejprve musel dosáhnout jistého stupně reálné prvotní rovnováhy.

Mezi první státy, které aplikují princip pragmatické systémové rovnováhy ve státním zájmu, patří Anglie, která v sedmdesátých letech 17. století nejdříve podpořila Francii proti Nizozemsku, což jí pomohlo převzít kontrolu nad světovými oceány, aby se později spojila právě s Nizozemskem proti narůstající síle Francie (Drulák 2003: 20).

Jako nejsilnější evropská mocnost vyšla z třicetileté války Francie. Za vlády Ludvíka XIV., jenž stanul v jejím čele roku 1661, došlo k upevnění absolutistické monarchie, která se následně stala vzorem pro další evropské monarchie. Ludvík vyloučil vysokou šlechtu z podílu na moci a nahradil ji byrokratickým aparátem nové, tzv. úřednické šlechty. Zdrojem státního bohatství se díky merkantelistickému přístupu stal zejména zahraniční obchod. Církvi zůstala role zajišťování ideové jednoty (Veselý 2010: 92). Francie představovala jednotný stát, bez vnitrostátních bojů, se silnou ekonomikou, kompetentním byrokratickým aparátem a vyspělým vojskem, které nemělo ve svém okolí rovnocennou konkurenci, a stala se tak prvním adeptem k nabytí evropské dominance. Ludvíkova rozpínavost se ale zhroutila v sérii nekončících válek, když narazila na soudržnost vestfálského systému. Anglie spolu s nedávným protivníkem Nizozemím a Rakouskem vytvořila Velkou alianci, ke které se později připojily i Španělsko, Prusko, Dánsko a několik německých knížectví, aby zabránily francouzskému úsilí o hegemonii. Aliance neměla ideologický ani náboženský charakter, mezi jejími členy byli jak katolíci, tak protestanští zástupci a francouzština zůstala i nadále jazykem kultury i diplomacie.

Současníci dokonce hovořili o období „velkého uklidnění“ (Kissinger 2016: 46). Mocenská rovnováha systému se tak začala reálně naplňovat nejprve v západní polovině Evropy, kdy ji až do první poloviny 18. století charakterizovala snaha o zadržení Francie, jejíž ambice ukončil utrechtský mír v roce 1713, po kterém následovalo období relativní stability a míru uvnitř evropského systému.

Ve druhé polovině tohoto století je pak mocenská rovnováha charakterizována snahou Pruska o vynucení prostoru mezi velmocemi. Prusko leželo v geograficky nesouvislých částech, když zároveň svými výběžky zasahovalo do rakouské, švédské, ruské a polské sféry vlivu. Jeho panovník Fridrich II. dospěl postupně k názoru, že pokud má Prusko získat statut velmoci, musí si zajistit souvislé území, a musí tedy expandovat. Síla Pruska pramenila především z efektivní státní správy, jež umožnila udržování velké armády (Davies 2000: 668). Sedmileté válce předcházela tzv. diplomatická revoluce, známá též jako zvrát aliancí, při které došlo k přeskupení sil do dvou hlavních aliancí: na jedné straně se Anglie spojila s Pruskem a Portugalskem, na straně druhé došlo ke spojení dlouhověkových nepřátel Francie a Rakouska s dalšími státy, Ruskem, Švédskem a Španělskem (Britannica 2020).

V období od poloviny 17. století do konce století 18. se odehrála celá řada dalších válečných konfliktů, jako například války o španělské dědictví, severní války, války o rakouské dědictví nebo války proti osmanské expanzi (Veselý 92–106), vesměs se však jednalo o války vedené v zájmu dosažení omezených územních zisků, nikoli o svržení vlády či institucí s cílem nastolit nové evropské uspořádání. Oproti třicetileté válce se škody těchto konfliktů jevily jako nesrovnatelně menší a s nižším dopadem na civilní obyvatelstvo. V tomto se v praxi projevuje nová teritoriální logika mezinárodních vztahů. Na rozdíl od morálního rozdělování světa na dobro a zlo přináší pouze prostorové dělení na formální jednotky, státy s vlastními relativními zájmy bezpečnosti. Zatímco v prvním případě boje dobra proti zlu za absolutní hodnoty je vedena totální válka s cílem nepřítele zničit, v druhém případě je cílem konfliktu pouze zajištění relativních hodnot spjatých s udržením bezpečí. Ideologické konflikty mají

univerzální charakter, týkají se všech, zatímco teritoriální povaha umožňuje konflikt ukončit v okamžiku, kdy bylo dosaženo relativní bezpečnosti (Barša–Císař 2008: 11). Státníci, již ovlivňovali evropský pořádek v 18. století, obecně vnímali protihegemonickou funkci vestfálského systému a jakožto reprezentanti vesměs aristokratické elitní společnosti uznávali hodnoty jako čest a povinnost a v základních věcech, přes rozdílné státní zájmy, docházeli k souhlasnému smyslu pro legitimitu a nepsaným zákonům mezinárodního evropského společenství. Rozvoj kultury měl vliv na diplomacii a vznikající období osvícenství ovlivnilo otázky vládnutí a mezinárodního uspořádání (Kissinger 2016: 49–51).

V období mezi vestfálským mírem a Francouzskou revolucí byla mocenská rovnováha v Evropě uplatňována ve dvou rovinách. Stabilizačním prvkem a rozhodující vyvažovací silou celkové rovnováhy se stala Anglie, již prudký rozvoj i díky ovládnutí světových oceánů umožňoval vstupovat do kontinentálních konfliktů vždy strategicky tak, aby zabránila vzniku hegemonu, který by ohrozil její zájmy, zpravidla tedy na stranu slabších aliancí. Anglie tak ve skutečnosti ztotožnila své státní zájmy s evropskou rovnováhou moci. Ve druhé, střeoevropské rovině byla rovnováha řízena v zásadě Francií, která bránila sjednocení Německa, jež by se tak mohlo stát hegemonem (Kissinger 2016: 44).

Reálný systém evropských států se krok za krokem adaptoval do nových, zpočátku jen formálních obrysů vestfálského uspořádání. Jak se postupně rozvíjely vztahy a vazby nového systému, lze si zároveň povšimnout, že se úměrně přizpůsobovaly i jeho entity, státy se přetvářely v moderní podobu. V duchu doktríny národního zájmu bezpečnosti vznikla potřeba budování efektivních armád na zajištění vnější suverenity. Zatímco původní feudální státy nebyly schopny se vyrovnat s novými ekonomickými náklady, ale ani s nedostatkem loajality obyvatel, nové formy moderních států umožnily jak vytvoření masových armád, tak efektivní tržní ekonomiky. Moderní stát, který je často označován též jako vestfálský stát, se v rámci nového systému projevil

jako nejefektivnější politická, ekonomická i vojenská organizace (Waisová 2009: 85).

2.3 Vestfálský systém od Francouzské revoluce po I. sv. válku

Období relativního (s důrazem na relativitu) klidu a stability vestfálského uspořádání na konci 18. století bylo rázně a nečekaně ukončeno Francouzskou revolucí a následnými historickými událostmi. Revoluce vypukla v nejbohatším evropském státě. Původně byla iniciována bohatšími vrstvami šlechty a měšťanstva, kteří chtěli zavést vládu země v duchu osvícenských principů. Pak se ale vymkla kontrole s nepředstavitelnými důsledky pro dosavadní vládní elitu. Pro vestfálský systém, jehož hlavní premisou byla zásada nevměšování do vnitrostátních záležitostí, bylo zásadním problémem, že revoluce měla od počátku nadnárodní povahu: „Revolucionáři zdělili osvícenskou víru v existenci jakési univerzální abstrakce člověka. Cítili, že když se postaví na odpor univerzální tyranii, jednájí ve jménu všech lidí, kdekoliv na světě. Jejich nejvznešenějším pomníkem nebylo nějaké lokální prohlášení práv Francouzů, ale zvučná deklarace práv člověka“ (Davies 2000: 695).

Za duchovního otce Francouzské revoluce je považován Jean-Jacques Rousseau, jehož některé myšlenky, jež se staly inspirací pro revoluční změny, přímo vybízejí k bourání stávajícího řádu jak na úrovni státu, tak v mezinárodním přesahu. Revoluce mimo jiné převzala od Rousseaua abstraktní pojem „obecné vůle“ a hranicemi států neomezeně rozsáhlé „společenství“, když zároveň „kdokoli odmítne uposlechnout obecné vůle, bude k tomu donucen celým společenstvím, což znamená právě tolik, že bude donucen být svobodný: neboť to je podmínka, která každého občana svěruje jeho vlasti, a tím ho chrání před jakoukoli osobní závislostí“ (Rousseau 1978: 217). Tak jak Rousseau považoval za abstrakci osobní vlastnictví, náboženství, vládní moc, společenské vrstvy či občanskou společnost, byl v konečném důsledku zpochybněn i princip státní suverenity. Neurčitost a abstraktní pojetí pojmu obecné vůle umožnily, že se jeho výkladu postupně ujali revolucionáři sami, aby se nakonec prohlásili za jeho ztělesnění. Z definice nové ideologie byly všechny monarchie považovány za

nepřátelské a v zájmu vítězství se revoluce měla proměnit v mezinárodní bojové hnutí, které nastolením svých zásad dosáhne světového míru. Ideologická podstata revoluce tak smazala rozdíl mezi domácí a zahraniční politikou a nabourala tím dosud platné vestfálské principy (Kissinger 2016: 54–55). Na sklonku roku 1792 byly francouzským Národním shromážděním přijaty dva výnosy, jež předesílaly „bratrství a pomoc všem národům, jež zatouží zajistit si svobodu“, když zároveň proklamovaly že: „[f]rancouzský národ tímto prohlašuje, že národy, jež odmítnou svobodu a rovnost nebo se jich zřeknou a budou chtít zachovat či povolát knížete a privilegované vrstvy nebo s nimi vyjednávat, bude považovat za nepřitele“ (Kissinger 2016: 56). Ztělesněním dobytelských ambicí revoluce se stal úspěšný generál, jenž sám sebe v roce 1804 povýšil na císaře, Napoleon Bonaparte (Davies 2000: 721).

Napoleonské války jsou někdy historiky též označovány jako války koalic. Jakkoliv se jednalo o období, kdy byla dosavadní relativní stabilita vestfálského systému podrobena zásadní zatěžkávací zkoušce, lze i přes složitou historii a podstatu napoleonských válek sledovat více či méně fungující princip vyvažování moci. Do protinapoleonských koalic se postupně zapojila většina států tehdejší Evropy, ale také Turecko a pro další vývoj zásadní Rusko. Specifickou roli zároveň hrála Anglie, která ve svém ostrovním postavení nebyla vystavena přímé bezpečnostní hrozbě, ale jejímž zájmem bylo zabránit vzniku hegemonu na evropském území, který by následně ohrozil její bezpečnost (Drulák 2003: 21). Anglie si udržela postavení námořní mocnosti, ale její pozice v západní Evropě byla osamělá. Do velké míry ideologická podstata a imperiální ambice Napoleonova tažení, jež ho vedly i k napadání a obsazování území, která nebyla pro jeho evropský geopolitický plán důležitá, přispěly k přecenění vlastních sil. Ve Španělsku neudržel své pozice proti národněosvobozenké válce partyzánů podporovaných Anglií a v Rusku utrpěla jeho armáda zásadní ztráty vinou podcenění lokálních podmínek. V rozhodující bitvě národů u Lipska byla Napoleonova armáda poražena koalicí armád Rakouska, Pruska, Ruska a Anglie. Následně spojenci vstoupili na území Francie, kde novým panovníkem

ustanovili Ludvíka XVIII, s Francií byl uzavřen mír v duchu vestfálských tradic, jenž navracel podobu francouzských hranic do roku 1792, vítězové se vzdali nároků na válečné vyrovnání a až na některé výjimky byly Francii navraceny i její bývalé kolonie (Veselý 2010: 123–124).

Zásadní změnou, která ve vestfálském systému nastala po skončení napoleonských válek, byl vstup Ruska do evropského systému mocenské rovnováhy. Další aspektem, který do systému vnesla Francouzská revoluce a který začal hrát významnou roli ve vnitřním uspořádání systému, se staly obavy tradičních panovníků ze ztráty legitimacy. Rusko představovalo pro dosavadní evropský systém problém nejen svým vojenským potenciálem, ale i odlišnou mentalitou a křesťansko-univerzalistickými představami na evropské poměry až příliš absolutistického cara Alexandra. Právě Alexandr vstoupil do jednání Vídeňského kongresu v roce 1814 s konceptem Svaté aliance, jenž v podstatě měl posílit legitimitu tradičních panovníků na základě udržování křesťanských hodnot. Jakkoliv tento dokument zůstal v praxi prázdnou listinou (Veselý 2010: 127), je na místě si povšimnout, že do vestfálského systému vrací univerzalistický princip náboženství. Vestfálské uspořádání doznalo i dalších korekcí, došlo k územnímu přeuspořádání Německa tak, aby se toto území stalo odolnější překážkou proti potenciálním francouzským výbojům, kdy v severní části byla posílena moc Pruska a zbývající útvary na jižním území vytvořily entitu pod názvem Německý spolek. Jako teritoriální garance tohoto území vznikla Aliance čtyř, tedy Anglie, Rakouska, Pruska a Ruska. Míra vnímání rizik pramenících z nového uspořádání ale byla u signatářů rozdílná. Na rozdíl od Anglie byly kontinentální státy mnohem více citlivé na vnitřní vývoj států, zejména na případné revoluce, které by ohrozily pojetí legitimacy (jako v případě Francouzské revoluce). Konzervativní státy chtěly do uspořádání zakomponovat mechanismy, které by sloužily k zachování legitimacy monarchických vlád. Zároveň však byla omezena možnost intervence, ke které mohlo dojít pouze po společné dohodě signatářů. Třetím institucionálním pilířem, který vzešel z vídeňských jednání, byl tzv. koncert velmocí, tedy formální dohoda o

pravidelných diplomatických poradách, které měly stanovit společné cíle a řešit další krize, jež se v budoucnu projevila jako značně efektivní (Kissinger 2016: 76). Porážkou Francie a Vídeňským kongresem byla v Evropě opět ustanovena rovnováha sil. Hlavní obavy z narušení mocenského uspořádání však nadále pramenily především z pokrokových revolučních hnutí (Veselý 2010: 128).

Z pohledu systému je tedy patrné, že Francouzská revoluce svou ideologií zpochybnila původní vestfálské pojetí vnitřní i vnější suverenity, čímž měla na jeho vývoj významný vliv. Není jednoznačné, zda se systém bezprostředně po Vídeňském kongresu na nové podmínky zcela adaptoval, nebo zda tyto události spíše vnesly do systému některé destabilizující prvky, či zda se jednalo pouze o pokus o zakonzervování *statu quo*.

Období po Vídeňském kongresu, tedy 19. století včetně období do vypuknutí I. světové války, lze interpretovat ve vztahu k systému dvojím způsobem. Buď jej lze popsat jako období relativní stability, udržované konceptem koncertu velmocí v podobě řady probíhajících konferencí a rozvinuté diplomacie, narušené jen jediným celoevropským konfliktem v podobě Krymské války, nebo lze naopak sledovat postupnou destabilizaci vestfálského systému způsobenou především proměnou pojetí konceptu legitimacy.

Pro vývoj v tomto období jsou zásadní tři události: rozmach nacionalismu, revoluční období roku 1848 a Krymská válka (Kissinger 2016: 80). Jak již zmíněná Francouzská revoluce, tak první nacionalistické teorie široce zpochybnily legitimitu vlád založených na dynastickém principu. Těchto tlaků se nejvíce obávaly konzervativní mocnosti Rusko, Prusko a Rakousko, jež si povšimly, že francouzský styl demokracie je hrozbou monarchii, církvi a vlastnictví. Svatá aliance byla ustanovena právě s cílem zamezit revolučním nepokojům, ale proti reálným intervencím se na kongresech v Opavě, Lublani a Veroně postavila britská diplomacie, jež se ze svého postavení země se zavedenými institucemi revolučních tlaků přímo neobávala a větší důležitost přikládala zachování evropského systému rovnováhy (Davies 2000: 780–781).

Systémem Svaté aliance silně otřásl události roku 1848, když v Evropě vypukl řetěz národních a politických revolucí. Nezbytnou podmínkou pro udržení mocenské struktury Svaté aliance vytvořené Vídeňským kongresem bylo udržení konzervativních systémů v jednotlivých zemích. Proto se mocnosti snažily zabránit sjednocení německých zemí a udržet postavení habsburské monarchie. Nejvážnější ohrožení Rakouska, k němuž došlo vyhlášením nezávislosti Uher, vyřešila na žádost rakouského císaře intervence ruské armády (Veselý 2010: 134–135). Tím ovšem dále narůstal vliv Ruska na evropské záležitosti, a když se následně Rusko pokusilo rozšířit svůj vliv i do oblasti Osmanské říše, narazilo na odpor ostatních evropských mocností, zejména Anglie a Francie, které v duchu vyvažování moci považovaly Osmanskou říši za aktuální bariéru proti ruské expanzi a vyslaly do Černého moře své loďstvo, když zároveň uzavřely spojení s Tureckem. Když se následně Rakousko a Prusko přihlásily místo podpory Ruska k neutralitě, v podstatě došlo k rozštěpení Svaté aliance. Uzavřením dohod s Francií a Anglií se naopak Turecko stalo členem koncertu mocností a systém nastolený Vídeňským kongresem se rozpadl (Veselý 2010: 139). V situaci, kdy osamělé Rakousko nedokázalo dále účinně bránit sjednocení jihoněmeckých států, se v roce 1862 stal pruským ministerským předsedou Otto von Bismarck, který se svým mocenským chápáním legitimacy neváhal podnitit proměnu evropského uspořádání. Sjednocením Německa v roce 1871 vznikl v samotném středu Evropy dominantní stát, který byl natolik silný, že mohl porazit všechny své sousedy. Britský premiér Benjamin Disraeli o sjednocení Německa prohlásil, že je „větší politickou událostí, než byla Francouzská revoluce“, a došel k závěru, že „mocenská rovnováha je naprosto zdemolována“ (Disraeli cit dle Kissinger 2016: 87). Bismarck si byl vědom, že dominantní postavení Německa může vyvolat vytvoření protiněmecké koalice, a tak v duchu své úvahy, že ve světě s pěti hráči je vždycky lepší nacházet se ve skupině tří (Kissinger 2016: 88), vytvořil sérii vzájemně se překrývajících a částečně konfliktních aliancí, které ostatní mocnosti odrazovaly od případného spiknutí. Po Bismarckově odchodu v roce 1890 se však tato alianční pojistka rozpadla, když po neobnovení zajišťovací smlouvy s Německem začalo Rusko a Francie

uvažovat o vzájemném spojení. V evropském systému vznikly dva silné antagonistické póly a poslední pružný prvek zmizel, když se Anglie *de facto* připojila k francouzsko-ruskému bloku, což bylo mimo jiné způsobeno i rozsáhlým budováním německého loďstva, jež ohrožovalo britskou námořní nadvládu (Kissinger 2016: 88–89).

Přeformováním evropského systému do dvou bloků a následnými událostmi vedoucími k první světové válce se výrazným způsobem mění dynamika evropského systému, o jehož vestfálském charakteru lze mluvit nejspíše do doby I. světové války. Ta zcela zásadním způsobem restrukturalizovala mezinárodní systém států (Waisová 2009: 92). Zároveň vstupem Spojených států do evropského konfliktu vestfálský systém ztratil svou autonomii, když začal být ovlivňován zvnějšku.

2.4 Vlastnosti charakteristické pro vestfálský systém

V této části se na základě výše uvedeného historického exkursu pokusím definovat užší skupinu typických znaků vestfálského systému. Předně však shrnu podstatné.

Předpoklady vzniku vestfálského systému vznikaly ve zcela autonomním prostředí bez vnějších vlivů, v delším období historického vývoje, který mu předcházel. Za základní předpoklad lze považovat předcházející systém evropských států, založený na legitimitě dvou hegemonů, církevní a císařské moci. Rozštěpením náboženství však došlo k narušení legitimacy v obou případech. Za spolupůsobící příčiny lze pak považovat i vývoj „občanské“ společnosti, socioekonomické tlaky a rozvoj evropského teoretického myšlení. Třicetiletá válka znamenala v podstatě zhroucení původního systému, *de facto* anarchické období, jež vyvolalo na všech zúčastněných stranách strach a potřebu vytvoření systému nového. Právě zkušenost s krutostí anarchického stavu měla zřejmě zásadní vliv na formování systému nového, který v hobbesiánském duchu měl ve svém zárodku vpravdě minimalistický a pouze formální charakter. Adaptace systému proběhla jako jeho reakce na zásadní vnitřní konflikt,

způsobený ztrátou původní legitimacy tak, že došlo k vytvoření legitimacy nové. K této změně povahy legitimacy došlo zdola, spontánně, nebyla nikým uměle konstruována a subordinována a její nová podoba zcela opustila zásadní vlastnosti původního pojetí, centralizaci a ideologii (náboženství). Univerzalita nového systému spočívala v tom, že se soustředil především na vazby a samotné entity ponechal nedefinované, prázdné tak, aby mohly být naplněny různorodým obsahem. Takto přednastavený formální rámec vytvořil podmínky pro rozvoj nových reálných procesů a formoval i samotné entity systému. Nová legitimita stála na logice státu jako suveréna, jehož hlavním úkolem je ochrana vlastních občanů. Pokud by vládce uvrhl svůj lid do války z jiného důvodu než v zájmu ochrany vlastního území, riskoval by ztrátu důvěry. Právě toto jednoduché pojetí umožnilo vzájemné uznání zájmů cizích států a vytvořilo koncept vnější suverenity. Bezpečnost se stala hlavním státním zájmem, a i když v novém systému i nadále probíhaly konflikty jako projev nutné vnitřní dynamiky, při jejich řešení převládal pragmatismus a kompromis. Cílem válek nadále nebyly hegemonické ambice, ale jen a pouze zajištění vlastní bezpečnosti. Pokud se přece jen objevil aktér s vůlí a možnostmi k nadvládě, systém prokázal schopnost stabilizace mechanismem vyvažování moci. Žádný ze států neměl zájem, aby v evropském systému vyrostl jiný dominantní stát, jenž by později ohrozil i jeho bezpečnost.

Výše uvedené shrnutí by v podstatě mělo definovat nebo zpřesnit pochopení významu „vestfálský“ ve vztahu k pojmu vestfálský systém. Je patrné, že takto komplexní koncept nelze na systém států Blízkého východu aplikovat a je nutné jej dále zúžit a zobecnit. Předně lze vyloučit všechny aspekty týkající se vzniku vestfálského systému. Blízkovýchodní systém ve své současné podobě se během sledovaného období nikdy nenacházel v autonomním prostředí, v jeho okolí se vždy nacházely systémy dalších států, jež jeho vnitřní procesy ovlivňovaly. Zároveň jeho formování neprošlo procesem vnitřní adaptace ani mu nepředcházela stav blízký anarchickému. Základní rysy blízkovýchodního systému byly v podstatě subordinovány evropskými mocnostmi, tedy zvnějšku. Tyto okolnosti

ovšem nevylučují, že se v dalším vývoji blízkovýchodního systému nenacházejí charakteristické vestfálské prvky či procesy.

Z výše uvedeného shrnutí vyplývá, že klíčovým procesem adaptace vestfálského systému je změna pojetí legitimacy, z níž se dále odvíjí koncepce vnější a vnitřní suverenity. Tyto abstraktní rámce následně formovaly podobu reálných politik a procesů, které měly v systému stabilizační funkci. Tedy to, co budu dále v blízkovýchodním systému států sledovat, je především oprávněnost vzájemných politik států vzhledem k povaze vestfálské vnitřní legitimacy vycházející z očekávání, že stát jako suverén zajistí svým občanům bezpečnost a pořádek. Tyto politiky mohou znamenat:

- 1) prosazování státního zájmu v bezpečnostním smyslu
- 2) nevměšování do vnitřních záležitostí cizích států z jiného než bezpečnostního důvodu
- 3) decentralizaci systému ve smyslu neuznání vyšší než státní autority
- 4) schopnost dosahování pragmatického kompromisu při řešení konfliktů
- 5) nastavení formálních pravidel pro diplomacii a vzájemné vazby
- 6) vyvažování moci ve smyslu schopnosti pragmaticky uzavírat koalice proti hegemónickým ambicím

V historii vestfálského systému můžeme sledovat období napoleonských válek, kdy jeho rovnováha byla zcela výjimečnou mírou narušena. Na rozdíl od jiných konfliktů vestfálského období byla příčina tohoto konfliktu specifická právě tím, že bezpečnostní princip vestfálského konceptu byl nahrazen ideologickým principem. Vedení války státem (suverénem) z jiného, než bezpečnostního důvodu není ve vestfálském konceptu vnitřně legitimní a systém značně destabilizuje.

2.5 Porovnání konceptu s teoriemi mezinárodních vztahů

Ještě předtím, než v práci pokročím k analýze vývoje systému států na Blízkém východě, pokusím se vlastní teoretické závěry porovnat s jinými teoriemi. Vzhledem k cíli této práce pracuji s pojmem vestfálský systém jako specifickým, kdy obsah pojmu vestfálský znamená zvláštní charakteristiku systému, utvářenou od jeho vzniku po dobu, kdy, jak uvádí Barša s Císařem (2008: 521–524), se jeho struktura a procesy zásadním způsobem začaly proměňovat, tedy po konec 19. století, nejpozději však po období I. světové války.

Kenneth Waltz předkládá třibodovou definici možností změny struktury systému, která zároveň umožňuje pochopit rozdíly mezi různými systémy s různými strukturami.

Za první, struktury jsou uspořádány podle principu, kterým je systém definován. Ke změně systému dojde, když je takový princip zaměněn za jiný. Změna anarchického prostředí na hierarchické znamená změnu systému na jiný (Waltz 1979: 100). V předcházejícím textu jsem došel k závěru, že princip, kterým je řízena struktura vestfálského systému, je vnitřní princip legitimacy suveréna (státu) založený na bezpečnosti. Ke změně tohoto principu došlo na straně Francie v období napoleonských válek, kdy se evropský systém skutečně stal dočasně hierarchický. Vídeňský kongres pak opět uznal suverenitu států založenou na bezpečnosti.

Za druhé jsou struktury dále definovány specifičností funkcí entit. Hierarchické systémy se promění, když je proměněna povaha funkcí a jejich přidělení. V anarchickém systému tato změna není možná, protože všechny jednotky mají stejnou funkci (Waltz 1979: 101). Vestfálský systém je případ anarchického systému. V kritické době napoleonských válek byl systém dočasně hierarchický, protože francouzský stát proměnil svou funkci v systému.

Za třetí jsou struktury definované distribucí (rozdělením) schopností mezi entitami. Změny v distribuci znamenají změny systému ať se jedná o systém anarchický, nebo hierarchický (Waltz 1979: 101). Výraznou změnou v distribuci

schopností můžeme ve vestfálském systému pozorovat po sjednocení Německa, jež natolik posílilo, že se systém opravdu začal proměňovat. K distribuci schopností ovšem Waltz dodává, že je to jediný objektivní parametr entit, který má vliv na proměnu struktury systému. Nezáleží na charakteru státu, zda je revoluční nebo legitimní, autoritářský nebo demokratický, ideologický nebo pragmatický, ale záleží jen a pouze na jeho schopnostech (Waltz 1979: 99). V tomto bodě je nutno se vypořádat s tím, že ideologie francouzské revoluce zásadním způsobem destabilizovala tehdejší vestfálský systém. Díky ideologii došlo i k proměně legitimacy. Napoleon nečerpal legitimitu ze zajištění bezpečnosti Francie, ale z revolučních ambicí osvobodit lid napříč státem od útlaku dynastických vlád (Kissinger 2016: 57). Lze ovšem s Waltzem souhlasit, protože Francie nakonec strukturu systému nezměnila, na změnu nedisponovala dostatkem schopností. Prvek ideologie sám o sobě nezmění systém, nicméně zůstává silným destabilizujícím činitelem. Obdobně lze uvažovat i o Waltzem zmíněných dalších charakteristikách. Pragmatismus není to, co vestfálský systém definuje, ale rozvinul se jako účinný nástroj suveréna k zajištění bezpečnosti, který napomáhá stabilitě systému.

Hans Morgenthau píše o dvou předpokladech rovnováhy systému. Předně, prvky, které jsou vyvažovány, jsou nezbytné pro systém a za druhé, bez rovnováhy v systému by mohl jeden prvek získat převahu, omezit zájmy a práva ostatních a případně je i zničit. Zároveň dodává, že cílem rovnováhy je tedy kromě stability i zachování mnohočetnosti prvků. Pokud by cílem byla pouze stabilita, mohlo by jí být dosaženo i tím, že jeden prvek zničí ostatní a převezme jejich místo (Morgenthau 1997: 189).

Během období od vestfálského míru do Vídeňského kongresu skutečně došlo k snížení počtu států v evropském systému (Bull 2002: 17). Podstatné však je, že v systému zůstal dostatečný počet relevantních států, který umožnil vyvažování moci takovým způsobem, aby nedošlo k nárůstu žádného státu s hegemonickými ambicemi až do takové míry, kdy by pohltit ostatní státy a systém by tím v podstatě přestal existovat. Pro existenci systému je tedy nutná nejen stabilita,

ale i četnost relevantních států. Zároveň lze říci, že systém není nutně nestabilní, pokud se proměňuje počet jeho států, jedná se o proces vnitřní dynamiky.

V předchozím textu docházím k závěru, že vestfálský systém je specifický právě tím, že jeho struktura se vytvořila na principu vnitřní legitimacy suveréna založené na bezpečnostním pojetí, ze kterého se dále odvozují pojmy vnitřní a vnější suverenity. Nelze zcela určit, zda jednání panovníků v 17. a 18. století bylo ovlivňováno vnímáním tohoto principu, nebo zda bylo spíš řízeno jejich vlastními zájmy. Morgenthau popisuje zahraniční politiku tohoto období jako sport králů, kde se princip vyvažování moci podobá hazardním hrám (Morgenthau 1997: 210). Pro funkci systému není ovšem podstatné, jakými důvody jsou jednání jejích aktérů vedena, ale to, že naplňují svou roli v dané struktuře. Je jedno proč, ale je důležité, že aktivně prováděli funkci vyvažování moci. V éře absolutismu navíc vlastní zájmy panovníků v podstatě znamenaly státní zájmy, včetně bezpečí na jimi spravovaných územích. Zároveň připomeňme, že v období 17. a 18. století již bylo publikováno více teorií společenské smlouvy.

3 SYSTÉM STÁTŮ NA BLÍZKÉM VÝCHODĚ

V této části se text bude věnovat vývoji blízkovýchodního systému. Nejprve, vzhledem k jeho významu shrnu i vývoj předcházející výzkumnému období, tedy do roku 1945 a následně se vždy v jedné kapitole budu zabývat jednotlivými mezistátními konflikty. Každá kapitola pak bude obsahovat stručné historické shrnutí konfliktu. S ohledem na dosažitelné zdroje se dále pokusím popsat jakým způsobem probíhala komunikace v systému před, v průběhu a po ukončení konfliktu a následně provedu jednoduchou analýzu.

3.1 Období mezi světovými válkami do roku 1945

Blízký východ je v geopolitické literatuře označován jako jeden ze světových panregionů. Jak uvádí Hnízdo (1995: 61), tyto panregiony lze vymezit jak geopolitickým přístupem, tak politologickým, jenž kombinuje sociální, ekonomické a kulturní faktory, nicméně oba přístupy vedou k podobným závěrům. V širším pojetí lze tedy chápat Blízký východ jako panregion, do něhož lze zahrnout celý arabský svět a islámské země na západ od indického subkontinentu. S ohledem na předmět této práce, tedy výzkum vzájemných interakcí v regionálním systému států, je však vhodné tuto skupinu států zúžit pouze na státy, které spolu takový systém vytvářejí a jejichž mezinárodní politické vazby vedou především dovnitř tohoto systému. Za takové státy nelze vůči blízkovýchodnímu systému zcela považovat Pákistán a Afghánistán, jejichž zahraničněpolitické interakce směřují většinou mimo sledovaný systém. Pro tuto práci lze v tom případě do sledovaného regionu Blízkého východu zahrnout státy Maghrebu (tedy Maroko, Alžírsko, Tunisko, Libyi), státy Arabského poloostrova (Saúdskou Arábii, Jemen, Omán, Spojené arabské emiráty, Bahrajn, Katar, Kuvajt) a dále Egypt, Izrael, Jordánsko, Sýrii, Libanon, Irák a na severu Turecko a Írán. V tomto vymezení je ovšem nutno přihlídnout k historickému faktu, že řada vyjmenovaných států ještě na počátku sledovaného období neexistovala. Vzhledem k tomu, že Palestina není mezinárodně uznána jako samostatný stát, v tomto textu s ní jako se státem nepracuji.

Blízkovýchodní systém moderních států se začal formovat již v meziválečném období, kdy však v oblasti existovaly pouze dvě nezávislé země, Turecko a Írán, které měly delší zkušenost se samostatnou existencí. Do druhé světové války se v regionu zformovaly další čtyři nezávislé arabské státy, Saúdská Arábie, Jemen, Egypt a Irák (Lewis 1997: 314). Budoucí podoba blízkovýchodního systému států však byla zásadně předurčena událostmi první světové války. Snaha zamezit růstu ruského vlivu na oblast Blízkého východu, a zejména přístupu k Úžinám vedla Velkou Británii k původně tajné tzv. Sykes-Picotově dohodě s Francií o poválečném rozdělení částí Osmanské říše (Veselý 2010: 197). Toto rozdělení, později *de facto* ratifikované Společností národů, v podstatě spočívalo v soustavě mandátů, jež opravňovaly Francii ke správě území budoucí Sýrie a Libanonu, zatímco Velké Británii přiřkly území Mezopotámie, tedy budoucího Iráku a Palestiny včetně Transjordánska. Tato rozsáhlá území v sobě zahrnovala různorodá náboženská a etnická uskupení, jako předzvěst budoucích konfliktů (Kissinger 2016: 122).

Mezi další dokumenty, které lze považovat za formující pro budoucí podobu blízkovýchodního systému, je možno zařadit mírovou dohodu s Tureckem, podepsanou v Sevres v roce 1920, o níž Kissinger (2016: 122) míní, že transformovala Blízký východ v soustavu států, tedy v koncepci, která do té doby vůbec nepatřila do regionálního slovníku. Až na výjimky byly státy naplánovány „od stolu“ a institut mandátů v sobě skrýval paternalistický přístup dohledu zkušenějších k rodícím se státům, či dokonce sloužil jako rouška kolonialismu. Tato smlouva byla sice později v návaznosti na vnitrostátní vývoj Turecka doplněna v roce 1923 smlouvou z Lausanne, nicméně rozdělení Blízkého východu zůstalo již načrtnuté.

Za dokument, který sice nelze přímo zařadit do seznamu mezinárodních smluv, ale který měl později zásadní důsledky pro stabilitu blízkovýchodního systému, lze považovat tzv. Balfourovu deklaraci. V situaci, kdy Britové v rámci válečného úsilí přislíbili svou podporu Arabům v protitureckém boji, adresoval v listopadu 1917 britský ministr zahraničí James Balfour zástupci Světové

sionistické organizace lordu Rotschildovi dopis, který mimo jiné obsahoval příslib zřízení národní domoviny na území Palestiny (Sachar 1999: 115). Nejasná a vágní podpora sionistickému hnutí vyjádřená v tomto dokumentu měla v budoucnu přinést řadu konfliktních interpretací.

Na rozdíl od vestfálského systému, který se adaptoval zcela bez vnějšího zásahu a jehož struktura měla minimalistické rysy založené pouze na principu suverenity, je tedy blízkovýchodní systém již od svého počátku předdefinován zvnějšku, bez možnosti vlastní přirozené adaptace do formy odpovídající regionálním podmínkám. Je možné pouze hypoteticky předpokládat, jak by se blízkovýchodní systém formoval v případě prosté adaptace a bez vnějších zásahů a do jaké míry by byla jeho struktura odlišná. Absence vnějšího arbitra při vyjednávání vestfálského míru navíc donutila jeho aktéry převzít zodpovědnost za vytvoření nového funkčního uspořádání, což v sobě v důsledku obnášelo nutnost uznání cizích zájmů a z toho vyplývající respekt k principu suverenity států. Touto zkušeností neměly blízkovýchodní státy možnost projít.

Kissinger (2016: 123) popisuje, že tyto formální mocenské přesuny způsobily ohromný neklid, zvláště po roce 1924, kdy nové vedení Turecké republiky vyhlásilo sekulární stát a zrušilo tím hlavní instituci islámské jednoty, tedy chalífát. Zavedené obchodní a politické elity začaly působit uvnitř nového rámce a požadovaly pro všechny stávající i nově vzniklé politické jednotky skutečnou nezávislost. Začaly se rodit dva modernizační proudy, sekulární panarabismus s premisou státního systému a politický islám, jenž byl vnímán jako způsob, jak být moderní, bez nutnosti být západní.

V čistě autonomní podobě evropského vestfálského uspořádání díky absenci vnější síly nebylo možno, aby stát svou nezávislost požadoval. Svou vnější suverenitu musel obhájit, což, jak připomíná Waisová (2009: 85), nutilo státy k efektivitě jak vnitřního uspořádání, tak svého jednání. Blízkovýchodní pojetí suverenity je tedy od samého počátku systému modelováno jiným způsobem než vestfálské.

Specifickým geopolitickým faktorem, který měl významný vliv na vývoj blízkovýchodního regionu, byla ropná naleziště. Velká Británie ovládla těžbu ropy v regionu již před první světovou válkou, Spojené státy ji následovaly až v meziválečném období. V roce 1936 Británie obhospodařovala 524 milionů a Spojené státy 93 milionů prokázaných hmotných rezerv, když se během druhé světové války tento objem zvýšil přibližně na šestinásobek (Johnson 1991: 467). Narůstající světová spotřeba zároveň zvyšovala důležitost regionu a předznamenávala i vyšší míru interakcí mezi blízkovýchodním systémem a systémy států, kterými byl obklopen.

V meziválečném období nadále posiloval příliv židovských přistěhovalců na území Palestiny. Zdánlivě zmatenou politiku, již britská správa uplatňovala vůči přistěhovalcům na mandátním území, lze lépe pochopit na pozadí britských vnitropolitických procesů. Zjednodušeně lze shrnout, že zatímco konzervativní vlády, a zejména Churchill, sionismus podporovali, labouristické vlády hledaly podporu převážně na arabské straně, a to v meziválečném, ale i krátkém poválečném období (Sachar 1999: 101–267). Britové tedy ohledně Palestiny činili střídavě obdobné sliby Arabům i Židům, což vedlo k řadě konfliktů a v důsledku k radikalizaci obou stran. Následkem holocaustu během druhé světové války snahy Židů o vlastní stát ještě posílily, poválečná britská vláda se však obávala dalšího nárůstu konfliktu a přistěhovalectví se snažila silně omezovat. To však vedlo pouze k další eskalaci a použití extremistických postupů, včetně teroristického útoku provedeného v roce 1946 židovskou organizací Irgun na jeruzalémský hotel, kde sídlila britská správa. Britům se situace vymkla z rukou, počátkem roku 1947 se vzdali mandátu v Palestině a záležitost předali OSN (Veselý 2010: 375).

3.2 Blízký východ 1945–2010

Na počátku roku 1945 se v regionu Blízkého východu nacházelo pouze šest státních útvarů, které vykazovaly alespoň jistou míru nezávislosti. V Egyptě,

který se stále ještě pod vládou krále Farúka těšil částečné nezávislosti nabyté roku 1922, posilovaly tlaky Muslimského bratrstva, které vyžadovalo úplný odchod Britů ze země (Nálevka 2005: 78). Dále sekularizované Turecko, jež pod Atatürkovým vedením vyhlásilo nezávislost v roce 1923, Sýrie a Libanon, jež získaly nezávislost v roce 1943, v roce 1932 založená Saúdská Arábie, Jemen, od roku 1918 samostatné království, a Irák, od roku 1932 taktéž samostatné království. V perském zálivu se navíc nacházely dvě ještě nevýznamné země, Katar a Omán (The World Factbook 2021).

Již na sklonku druhé světové války, v březnu 1945, vznikla na Blízkém východě regionální organizace Liga arabských států. Mezi šest zakládajících členů patřily Egypt, Irák, Sýrie, Libanon, Transjordánsko a Saúdská Arábie. Kořeny této organizace lze spatřovat již v devatenáctém století v reakcích na úpadek osmanské nadvlády nebo v období arabské revolty během první světové války, obdobně v plánech na vytvoření jednotného arabského státu ve schématu úrodného půlměsíce. Již na podzim roku 1944 vznikl tzv. Alexandrijský protokol, který se v později upravené verzi stal základním paktem Ligy arabských států (Pinfari 2009: 1). Její původní struktura byla postavena kolem Rady a stálého sekretariátu, společně s řadou stálých výborů. Všechny státy měly v Radě, jež zasedala dvakrát ročně, jeden hlas. Postavení generálního tajemníka bylo původně koncipováno jako administrativní pozice, časem však získalo větší důležitost než ostatní orgány Ligy. Až do roku 1979 navíc tuto pozici vždy vykonával občan Egypta. Součástí struktury Ligy byla též řada výborů, včetně politického, jehož kompetence se částečně překrývaly s postupy Rady. Zatímco Alexandrijský protokol i zakládací smlouva předesílaly, že Rada zasáhne ve všech sporech, které mohou vést k válce mezi členskými státy nebo členským státem a státem třetím na základě většinového hlasování, v jiné části smlouvy se hovoří o jednomyslném principu v rozhodování Rady (Pinfari 2009: 3). Na zásadní rozpory v zakládacích listinách Ligy upozorňuje i Little (1956: 139), když poukazuje na fakt, že jediným odkazem, který protokol učinil směrem k suverenitě a nezávislosti členských států, je příslib obrany každého člena proti

agresi. Text Charty v sobě nese protichůdné formulace, když na jedné straně vyzývá k společné integraci arabských států a zároveň nezavazuje ke společnému postupu ty státy, které se hlasováním nepřipojí k jednotlivým rozhodnutím. Dle článku 8 se mají členové zdržet jakékoliv akce ve směru změny zavedeného politického režimu v jiném členském státě, když zároveň článek 9 umožňuje členským státům provést rozhodnutí, jež je nezavazuje ke společným ustanovením nebo dohodám. Zacher (cit. dle Pinfari 2006: 7) popisuje, že panarabský projekt ve svých rozměrech je uvězněn mezi snahou o arabskou jednotu a odstředivými silami arabského separatismu. Ještě ostřeji dokreslují původní konstrukci Ligy Barnett a Solingen (cit. dle Pinfari 2006: 7), když tvrdí, že k přijetí rétoriky arabského nacionalismu a sdílené identity vedla arabské státy potřeba legitimizovat vlastní režimy, když se zároveň obávaly skutečné arabské jednoty, jež by pro ně znamenala spíše větší omezení vlastní suverenity.

Pro cíl této práce není až tak podstatné, s jakými ambicemi, záměry, skutečnými vášněmi nebo vtělenými chybami byla Liga arabských států zakládána. To, čeho je na místě si povšimnout, je především již její počáteční postavení ve struktuře systému a její funkčnost, případně nefunkčnost, ke které se ještě v následujícím textu dostaneme. Samotný vznik této instituce můžeme považovat za snahu o nastavení komunikačních kanálů systému pro diplomacii a rozvíjení vzájemných vazeb, v tom lze do určité míry spatřovat vestfálský princip s potenciálem předcházení konfliktů a stabilizace. Připomeňme si však, že v situaci po vestfálském míru a ani v dlouhém období po něm se v evropském systému žádná podobná zastřešující instituce neobjevila. Vzájemná komunikace a diplomatické vazby se rozvíjely postupně, spontánně, většinou v bilaterální podobě v návaznosti na konkrétní aktéry, události a potřeby. Tato komunikační struktura byla tedy zcela decentralizovaná, nikým neřízená a nezatížená závazky. Právě taková síťová podoba komunikační struktury se v evropském systému projevila jako nejvíce funkční a efektivní. Z tohoto úhlu pohledu nelze na Ligu arabských států pohlížet jako na instituci, jež by mohla v regionálním systému Blízkého východu zastřešit široké spektrum diplomatických a komunikačních

funkcí, ať již k tomu její ambice směřovaly, nebo nikoliv. Svou vlastní definicí, postavením, předjímanými závazky, požadavky a stanovenými cíli ji lze spíše považovat za entitu, tedy dalšího, i když nestátního aktéra systému. Liga arabských států je častým terčem kritiky (viz Pinfari 2009: 1–10), jelikož nedokázala účinně předcházet nebo zabránit řadě blízkovýchodních konfliktů. S takto postavenou kritikou nelze zcela souhlasit. Jednak proto, že v některých konfliktech byl její zásah, byť v menší míře, úspěšný (Pinfari 2009: 10, 12), především je však nutné pochopit, že při postavení Ligy ve struktuře blízkovýchodního systému jakožto aktéra s vlastními cíli je mylné očekávat její vysokou efektivitu v komunikační a diplomatické funkci mezi všemi státy systému, když jsou některé z nich zároveň vyloučené. Taková mylná očekávání však mohla v některých reálných případech v důsledku vést k tomu, že v okamžiku krizí a vzájemných konfliktů se jednotlivé státy systému obracely k Lize s požadavky na řešení, místo aby vytvářely a kultivovaly přímé vzájemné diplomatické kanály, vazby a případné dohody. To v roce 1975 ostatně naznačil i ambasador Ligy při OSN a účastník mírových jednání mezi Egyptem a Izraelem Husajn Hasúna (cit dle Pinfari 2009: 11), když připustil, že bilaterální rozhovory a osobní zprostředkování bylo v některých případech úspěšnější než zásahy Ligy. Pinfari (2009: 12) dále poukazuje na fakt, že Liga arabských států je nadregionální, pokud v sobě sdružuje členy jako Somálsko, Mauretánie a Komory a zároveň organizace subregionální, když mezi její členy nepatří Turecko, Írán a Izrael. Pokud tuto skutečnost porovnáme s databází ozbrojených konfliktů UCDP-PRIO (UCDP-PRIO 2008), zjistíme, že jediný mezistátní konflikt odpovídající definici UCDP-PRIO, který proběhl mezi členy Ligy, je konflikt mezi Irákem a Kuvajtem v roce 1990–1991.

Vzhledem k tomu, že cílem této práce je zjistit, zda jsou v blízkovýchodním systému států přítomny stabilizační prvky charakteristické pro vestfálský systém států, je nutné se při analýze zaměřit na mezinárodní, respektive mezistátní vztahy a státní aktéry. Pro tuto práci využívám databázi ozbrojených konfliktů UCDP-PRIO. Její autoři předně definují ozbrojený konflikt jako ostrou

nesnášenlivost (*contested incompatibility*), jež se týká vlády a/nebo území, za současného použití ozbrojené síly, kdy jednou stranou je vláda státu a konflikt má v důsledku nejméně 25 úmrtí v daném kalendářním roce (UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset Codebook: 1). Databáze zároveň rozlišuje konflikty podle jejich typu na extrasystémové, mezistátní, vnitrostátní a internacionalizované (UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset Codebook: 9–10). Vzhledem k nutnosti zaměřit se při analýze na státní aktéry a mezistátní vztahy, lze mezi jednoznačně relevantní konflikty považovat pouze konflikty mezistátní, tedy v databázi označované typem 2. Do určité míry, pokud se takové konflikty projeví pro tuto analýzu jako relevantní, lze zahrnout i konflikty čtvrtého typu, jež jsou definovány sice jako vnitrostátní, ale ve kterých dochází k intervenci jiného, dalšího státu na jedné nebo obou stranách (UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset Codebook: 10).

Databáze ozbrojených konfliktů UCDP-PRIO umožňuje dále dělení konfliktů podle hlavních světových regionů. Vymezení regionu Blízkého východu dle této databáze se ovšem liší od vymezení provedeného v této práci. Autoři databáze do blízkovýchodního regionu nezahrnují státy Maghrebu, tedy Maroko, Alžírsko, Tunisko a Libyi. Cílem této práce však není analyzovat všechny blízkovýchodní konflikty, ale prokázat přítomnost vestfálských mechanismů v regionálním systému států. To lze dostatečně provést na základě analýzy vybraných nejvýznamnějších mezistátních konfliktů, jež se ostatně odehrály mimo oblast Maghrebu. Z databáze UCDP/PRIO (2008) vyplývá, že ve sledovaném období, tedy od roku 1945 do roku 2010, došlo mezi státy ve vymezeném regionu Blízkého východu k celkem šesti mezistátním konfliktům. Na některých z nich se zároveň podílelo více států regionálního systému. Jedná se o čtyři arabsko-izraelské konflikty, tedy v roce 1948 válku o nezávislost izraelského státu, v roce 1956 suezskou krizi, šestidenní válku v roce 1967 a jomkipurskou válku v roce 1973. Nejvýznamnější konflikt mezi státy regionálního systému proběhl v letech 1980 až 1988 mezi Íránem a Irákem, následovaný již zmíněným jediným

konfliktem mezi členy Ligy arabských států, iráckou okupací Kuvajtu v roce 1990.

3.2.1 První arabsko-izraelský konflikt v roce 1948

Ekonomické a mocenské zájmy britské poválečné labouristické vlády směřovaly na Blízkém východě především k udržení pozice v arabských zemích. Pro válkou vysílenou Británii znamenala těžba ropy na Blízkém východě nejdůležitější zámořský zdroj. Druhým faktorem byla geopolitická strategie, kdy po odchodu Francie ze Sýrie a Libanonu se sice Britové zbavili dlouhodobého soupeře v regionální politice, nicméně v kontextu řecké občanské války, ohrožení severní hranice Íránu či vyslovení územních požadavků vůči Turecku se v regionu vynořil Sovětský svaz, jako nová geostrategická hrozba. Britské závazky vůči sionistickému hnutí, které pocházely již z období první světové války, byly přemoženy životně důležitou strategií uchování přátelství s Araby (Sachar 1999: 221).

Krise britské poválečné politiky v Palestině vyvrcholila na počátku roku 1947 složením mandátní správy ve prospěch OSN, která prostřednictvím Zvláštního výboru pro Palestinu navrhla rozdělení území na dva samostatné státy, arabský a židovský. V listopadu 1947 byl tento návrh schválen rezolucí OSN potřebnou dvoutřetinovou většinou, kdy většina ze třinácti států, které hlasovaly proti, byly buď asijské, nebo muslimské (Sachar 1999: 254). 14. května, tedy ve stejný den, kdy britská správa ukončila svůj mandát na palestinském území, vyhlásili čelní židovští představitelé v Tel Avivu vznik státu Izrael. Nový stát byl během několika dní uznán nejen Spojenými státy a Sovětským svazem, ale i dalšími zeměmi (Drulák 2003: 79).

Na teritoriu nového státu však již několik měsíců probíhaly konflikty mezi ozbrojenými jednotkami sousedních arabských států a židovskou domobranou, které se okamžitě po vyhlášení státu Izraele proměnily v invazi armád Egypta, Zajordánska, Sýrie, Libanonu a Iráku na palestinské a nově i izraelské území.

Vzhledem k nedostatku zbraní a organizaci nově vznikající izraelské armády se v počátku konfliktu podařilo arabským silám obsadit poměrně rozsáhlá území nejen na západním břehu Jordánu, ale i v Galilei, Negevské poušti, v blízkosti Tel Avivu a též samotné staré město Jeruzalém. Postupně se však situace obrátila. Po několika přerušeních konfliktu, zprostředkovaných nebo spíše vynucených OSN, získaly izraelské jednotky na síle, do konce roku 1948 postupně vytlačily syrské, libanonské a irácké jednotky na severu a egyptské na jihu země. Pouze jordánské Arabské legie dokázaly využít odlivu izraelských sil na jižní Negevskou frontu a obsadily oblast Hebronu a Betléma (Drulák 2003: 80). Samotný ozbrojený konflikt byl ukončen v situaci, kdy izraelské síly v podstatě obklíčily zbývající egyptské jednotky v oblasti Falúdži a zejména blokovaly ústup Egyptanů z pobřežního pásma Gazy. Ostatní egyptští spojenci byli boji buď natolik vysílení, nebo již jako v případě jordánského krále dosáhli svých cílů, že nadále nereagovali na egyptské diplomatické výzvy a Egyptu nezbylo než využít podpory Británie, která na základě smlouvy s Egyptem o společné obraně z roku 1936 vydala vůči Izraeli varování o možném použití svých vlastních sil (Sachar 1999: 302). S touto podporou Egypt na počátku roku 1949 neváhal vydat ultimátum, jímž podmínil jakákoliv jednání o příměří uvolněním obklíčení egyptských jednotek zvláště v oblasti Gazy a Faludže. Izraelský premiér Ben Gurion dospěl k smírnému rozhodnutí neponechat si zásadní vyjednávací prostředek, Židé stáhli svá vojska z výšin Rify a dovolili odejít zbytkům egyptské brigády z Faludži (Sachar 1999: 302).

Vzhledem k tomu, že bylo naprosto nemyslitelné, aby kterýkoliv arabský stát jednal oficiálně přímo s Izraelem, probíhala následná mírová jednání s Egyptem pod hlavičkou OSN na ostrově Rhodos. Počáteční vzájemná nevráživost obou stran (srovnejme s jednáním o vestfálském míru) byla brzo překlenuta díky schopnostem pověřeného prostředníka, aby v později účastníky vzpomínané přátelské atmosféře bylo dohodnuto příměří, jež v sobě zahrnovalo i pragmatické teritoriální ústupky v podobě Negevské pouště ve prospěch Izraele a Gazy ve prospěch Egypta s tím, že toto gesto pomůže zachránit tvář egyptské vlády.

Příměří mělo být v dohledné době nahrazeno trvalou mírovou smlouvou. Tento úspěšný vzorec jednání byl dále použit i na jednání Izraele s dalšími arabskými státy, Libanonem, Jordánskem a Sýrií, když pouze Irák nepodepsal dohodu o příměří s Izraelem přímo, ale nechal se zastoupit Jordánskem. Tato specifická pozice umožnila později Iráku vyjadřovat verbální nepřátelství vůči Izraeli intenzivněji než jeho přímí sousedé, což dobře sloužilo k upevňování vnitřní popularity režimu, jak připustil irácký politik Nurí es-Said (cit dle Sachar 1999: 304).

Pro lepší pochopení konfliktu v kontextu fungování blízkovýchodního systému států je na místě historické údaje doplnit o další zmínky o politických a diplomatických vazbách odehrávajících se na pozadí vzniku státu Izrael a války o jeho nezávislost. Tato historie je především přehlídkou diplomacie evropských mocností a Spojených států, vzhledem k předmětu práce se však budu věnovat především diplomacii mezi státy blízkovýchodního systému. Není cílem této práce rekapitulovat všechny události, které židovsko-arabskému konfliktu předcházely, nicméně připomeňme například konference v Bludanu, které se konaly v letech 1937 a 1946 a na kterých v podstatě došlo nejen k vyslovení zásadního odporu vůči rozdělení palestinského území, ale především k formální deklaraci palestinského problému jako problému arabského (Kedourie 1981: 107–122). To je z pohledu systému zásadní. Jakkoliv nelze území Palestiny považovat před rokem 1948 za území státu, stále se jednalo v podstatě o vymezené historické teritorium, na jehož území navíc byla vykonávána správa pod britským mandátem. Sice zde nebyl ustanoven stát jako suverén, nicméně roli suveréna zastávala právě britská správa. Vnitřní události na tomto teritoriu neohrožovaly okolní státy ani jiné státy v systému a tím ani nezavdávaly příčinu k vměšování do vnitřních záležitostí teritoria ze strany okolních států. Samozřejmě zde nelze mluvit přímo o vnitřní suverenitě teritoria, nicméně lze vnímat, že události na tomto území byly především záležitostmi obyvatel, kteří toto území obývali, bez ohledu na jejich náboženství či etnikum. Ostatně ve stejné době byla v oblasti Blízkého východu ještě řada dalších podobných

teritorií, na jejichž území nebyl dosud ustanoven stát. Obdobná situace v evropském vestfálském systému nenastala, a nemůžeme tedy posoudit, jak by se systém v takovém případě choval. Z pohledu systému však zřejmě lze na takové teritorium nahlížet jako na entitu, prvek a součást systému, zvláště pokud na něm byla vykonávána správa a vůči němuž by mělo být uplatňováno vestfálské pravidlo nevměšování. Právě formální přehodnocení teritoriálního palestinského problému na nacionalistickou, hranicemi nevymezenou arabskou záležitost v průběhu bludanské konference *de facto* legitimizovalo budoucí intervence arabských států na území Palestiny. Právě teritoriální vymezení a s tím související uznání suverenity států na určitém území je zásadním vestfálským konceptem, který byl v tomto případě v blízkovýchodním systému porušen. Arabské státy neomezily výkon svých pravomocí pouze na svá území, ale na základě panarabské ideologie v podstatě legitimizovaly mocenské nároky i na území, které rozhodně nebylo jejich vlastním teritoriem. Zároveň se samovolně postavily do role zástupců zájmů palestinského lidu, aniž nesly zodpovědnost za jeho bezpečnost, tak jako by nesl suverén ve vestfálském systému. Pozdější neuznání státu Izrael umožnilo arabským státům pokračovat v tomto specifickém modelu, který umožňoval naplňování panarabských proklamací vedením války mimo vlastní území a posiloval legitimitu vlád na území vlastních států. Neuznání státu však v systému znamenalo i nemožnost vytvoření komunikačních kanálů nutných ke stabilizaci či ukončení konfliktu.

Tématu arabského nacionalismu je věnováno velké množství textů a analýz a jistě by bylo na místě i jeho hlubší prozkoumání s důrazem na jeho funkci v systému blízkovýchodních států. Pro tento text postačí, že na něj budeme nahlížet jako na univerzalistickou ideologii, jež má, jak bylo výše zmíněno, ambice přesahující hranice států. Obdobu v evropském vestfálském systému můžeme hledat například v ideologii vyplývající z Francouzské revoluce, jež legitimizovala Napoleonova tažení a tím byla příčinnou zásadní destabilizace systému. Obecně lze říci, že právě univerzalistické ambice jakékoliv ideologie

zavdávají příčinu k porušování principu nevměšování a tím se stávají destabilizujícím prvkem v systému vestfálského charakteru.

Povšimněme si však detailu, o kterém jsem v literatuře zmínku nenašel, ale který s nacionalismem úzce souvisí. Minimálně v případě počínání Transjordánska a Sýrie vůči palestinskému území lze rozpoznat prvky iredentismu. Sachar (1999: 272) popisuje ambice jednotlivých aktérů bludanské konference v roce 1946 tak, že zatímco většina arabských států byla k intervenci do Palestiny stále ještě skeptická, zájmy transjordánského krále Abdulláha směřovaly k rozšíření jeho dynastie na arabský sektor Svaté země, což by rád dojednal vlastní smlouvou se Židy, zatímco Syřané byli odhodláni zmocnit se co největšího území ze severní Palestiny a přebrat tuto oblast Arabské legii. Na situaci ale můžeme nahlédnout i tak, že zatímco panarabská univerzální ideologie blokovala jakékoliv smysluplné jednání mezi sionisty a arabskými státy, Abdulláhem jasně artikulované územní zájmy umožnily otevření komunikačních diplomatických kanálů, jež jsou pro stabilitu systému států zásadně důležité.

Bez vědomí ostatních arabských států došlo k několika tajným setkáním mezi transjordánským králem a židovskými předáky. V listopadu 1947 na řece Jordánu a v květnu 1948 v Ammánu se Abdulláh setkal s Goldou Meirovou. Během prvního jednání se vzájemně ujistili, že jejich územní zájmy nepřekračují ani z jedné strany dělicí linii vyplývající z rezoluce OSN. Během druhého jednání se Abdulláh víceméně omluvil za následující krveprolití slovy: „Jsem jen jedním z pěti. Nemám jinou možnost a nemohu jednat jinak“ (cit dle Sachar 1999: 279). Arabské legie skutečně dosáhly svých územních cílů již v první části konfliktu a během prvního příměří se zástupce Transjordánska při jednáních Ligy arabských států zasazoval za tiché podpory ostatních náčelníků arabských štábů proti dalším vojenským akcím. Politické rozhodnutí Ligy však směřovalo proti prodloužení příměří (Sachar 1999: 284).

S rozšířením Transjordánska o arabské palestinské území počítal i Bernadottův plán navržený během druhého červencového příměří, který byl ale Ligou chladně

odmítnut s poznámkou syrského důstojníka Nimr al-Chatíba (cit dle Sachar 1999: 293): „Většina těchto prostředníků jsou každopádně židovští špiclové“. Navázání bilaterálních komunikačních kanálů mezi Transjordánskem a Izraelem umožnilo i sjednání dohody o zastavení palby v oblasti Jeruzaléma, jež byla výsledkem řady setkání Moše Dajana s velitelem Arabské legie v Jeruzalémě (Sachar 199: 300). Též jednání o příměří s Transjordánskem proběhla sice oficiálně na Rhodu, nicméně v utajení opět došlo k osobnímu setkání Abdulláha s izraelskými představiteli (Eytanem, Dajanem a Jadinem), kde účastníci dospěli k dohodě, v níž Abdulláh velkoryse posunul linii dělení na východ ve prospěch Izraele (Sachar 1999: 305).

Není na místě hodnotit konkrétní obsah a dopady zmíněných dohod. Na příkladu těchto diplomatických epizod je však dobře patrné, že bilaterální, často osobní jednání oproštěná od ideologické mlhy se jeví jako mnohem účinnější a nabízejí otevřenější cestu ke stabilizaci systému. Jasně vyslovené a pragmatické zájmy mohou být předpokladem smysluplného jednání. Naproti tomu můžeme sledovat, jak společná ideologická pozice skupiny aktérů na straně Ligy arabských států v podstatě blokovala jakoukoliv komunikaci s židovskými představiteli a neumožňovala změnu ani v okamžiku, kdy by to bylo pro jednotlivé členy výhodné. V tomto skupinovém rozhodování lze pozorovat dvě úrovně. Jedna je ideologická, když společně proklamovaný arabský nacionalismus a legitimita nabytá ze slibů o zničení židovského státu bránila jednotlivým aktérům přijmout kompromisní řešení. Druhá má v podstatě pouze skupinovou logiku, kdy potřeba „zachovat si tvář“ před ostatními členy skupiny omezovala jejich vlastní suverénní rozhodování. Zde je vhodné připomenout, že diplomatické vazby v evropském vestfálském systému měly podobu decentralizované sítě bilaterálních vztahů.

Tajná jednání ovšem neprobíhala pouze mezi Transjordánskem a Izraelem, ale též mezi Izraelem a Egyptem, respektive Ligou arabských států. Již v roce 1945 se sionisté obrátili na generálního tajemníka Ligy Azzáma za účelem získání podpory pro založení židovského státu. O rok později se dva členové Židovské

agentury setkali s Azzamem v Londýně, ale ten odmítl všechna mírová řešení, jež by zahrnovala přítomnost Židů v Palestině, a předeslal, že Arabové se pokusí zničit židovskou komunitu násilím. Na dalším setkání v Káhiře Azzam a egyptský premiér Nukráší nekompromisně demonstrovali svou pozici, ale nabídli možnost vytvoření židovského státu v symbolické podobě, jako Vatikán v Římě (Yahel 2016: 1).

Izraelci se i po vzniku státu pokoušeli navázat kontakty s Egyptem několika různými kanály. Jedním z nich byl, poněkud překvapivě, i Gamál Násir. V roce 1948 během vyjednávání o situaci u Falúdži se Násir, v té době ještě jako pobočník egyptského vojenského velitele, seznámil s izraelským pobočníkem Jeruchamem Cohenem. Během bezmála přátelských rozhovorů mezi těmito dvěma muži se Násir netajil obdivem k židovské pokrokovosti, kibucovým sídlištím a sociální společnosti, již viděl v kontrastu se statkářským a zkorumpovaným systémem vlastní země. Svůj hněv pak spíše obracel směrem k Britům, jejichž blízkovýchodní politiku považoval za příčinu konfliktu, případně vůči ostatním arabským spojencům, zejména Abdulláhovi, jehož vojenská pasivita situaci egyptských jednotek zkomplikovala (Sachar 1999: 297). Cohen, podpořen izraelskou tajnou službou, se s Násirem setkal později ještě dvakrát v únoru a dubnu 1950 (Yahel 2016: 2).

Další příležitostí, kterou Izraelci s Egyptyany komunikovali, byly tajné rozhovory v Lausanne v dubnu 1949, jež se především týkaly problémů souvisejících s příměřím. Izraelci se zároveň snažili proměnit tyto rozhovory ve veřejná jednání o mírové smlouvě, ale i tento komunikační kanál selhal (Yahel 2016: 2).

Série izraelských pokusů o navázání rozhovorů nastala po revoluci v roce 1952. Izraelci vyslali za Násirem, který jako vůdce hnutí svobodných důstojníků získal místo ministra vnitra, řadu zpráv, ať již prostřednictvím britského diplomata, jehož nabídku na mírová jednání s Izraelem Násir odmítl s tím, že jeho prioritou je nezávislost na Británii, nebo pomocí novinářů, pro něž byl mladý ministr objektem mnoha rozhovorů. Násir však tyto výzvy ignoroval. Za zmínku jistě

stojí i opakované pokusy Alberta Einsteina, jenž se pokoušel Násira vyzvat k mírovým jednáním opakovanými dopisy, ale i prostřednictvím indického premiéra, i když obojí zůstalo bez odezvy (Yahel 2016: 2).

V kontextu těchto egyptských zamítavých postojů se může překvapivě jevit informace, že v roce 1953 Násir sestavil tajný tým s cílem dosáhnout egyptsko-izraelské mírové smlouvy (Yahel 2016: 2). Výsledkem tajných jednání probíhajících v Paříži v letech 1952–1955 byla dohoda o předcházení konfliktům na hranicích, zřízení přímé telefonní linky za účelem řešení konfliktů, zřízení komunikačních kanálů prostřednictvím zástupců v Paříži a zajištění průjezdu izraelských lodí za podmínky plavby pod cizí vlajkou. Tato jednání vedla dokonce k přípravám setkání Násira s tehdejším izraelským premiérem Sharettem. Kontakty však byly přerušeny v důsledku popravy dvou izraelských agentů v Káhiře a následných oboustranných násilností. Následná řada pouze zprostředkované komunikace je charakteristická požadavky Egypta na území Negevské pouště s cílem zajistit průchod mezi Egyptem a ostatními státy na arabském poloostrově, snahou o započetí veřejných jednání ze strany Izraele, která však byla Egyptem odmítána, případně úsilím Spojených států o posílení vlivu v Egyptě na úkor Sovětského svazu (Yahel 2016: 3).

Gamál Násir je popisován jako nositel charismatické autority ve weberovském smyslu (Bowie 1976: 150–151), jehož legitimita spočívala na dvou pilířích, etatistickém přístupu k modernizaci státu řízené shora, jež měl především zajistit ekonomickou nezávislost státu, a nacionalistické ideologii. Násirova vize nového, nezávislého a silného Egypta s ambicemi regionálního hegemona oslovila Egyptany natolik, že byli ochotni akceptovat autoritářský způsob vládnutí (Shahin 2017: 56). Nezávislost v Násirově pojetí pak znamenala zprvu především nezávislost Egypta na Británii, ale i univerzalistický odpor vůči britským politikám nejen v Egyptě, nýbrž i okolním arabském světě, včetně Palestiny. Na výše uvedených příkladech tajných jednání mezi Egyptem a Izraelem je dobře patrné, jakým způsobem ideologie blokovala možnost obou států v systému vzájemně komunikovat. Nelze posoudit, do jaké míry byl Egypt

s Násirem v čele skutečně otevřen uzavření mírové smlouvy, ale je zjevné, že díky proklamované ideologii musela jednání probíhat tajně, nesměla být veřejná. Na příkladu průjezdu izraelských lodí Suezem pod cizí vlajkou je patrné, že vlastní podstata věci Násirovi nevadila, nicméně veřejné přiznání tohoto faktu by mohlo oslabit jeho legitimitu vyplývající z nacionalistické ideologie. Legitimita v evropském vestfálském systému spočívala na principu bezpečnosti, úkolem suveréna bylo zajistit pořádek a bezpečí na spravovaném území. Toto pojetí opravňovalo suveréna k jakémukoliv jednání vůči ostatním státům, jež bylo vedeno ve státním, bezpečnostním zájmu. Tento vestfálský princip v počínání Egypta v daném období je nabourán ideologií, která *de facto* výkon suverenity omezuje. Pro Egypt by bylo zřejmě výhodnější (a pro celý systém stabilizující), kdyby s Izraelem otevřel standartní diplomatické kanály, případně uzavřel mírovou smlouvu, ale v tom její vládě bránily obavy ze ztráty té části legitimacy, jež vyplývala z nacionalistické ideologie. Paralelu v evropském systému můžeme nalézt v napoleonských válkách, kdy na základě ideologie vyplývající z Francouzské revoluce byly všechny monarchie považovány za nepřátelské a nebylo možno s nimi uzavírat dohody. Obdobně, jako se Francouzská revoluce nespokojila s pouhou obhajobou práv Francouzů a za cíl si vytýčila rovnou osvobození celého lidstva, se násirovský nacionalismus neomezoval pouze na egyptské občany, ale zahrnoval i okolní arabský svět.

Jestliže úvodní část textu dochází k závěru, že to, co je pro vestfálský systém určující, je především specifické pojetí suverenity, je na místě upozornit, že v příkladu násirovského Egypta narážíme na kvalitativně jiný typ suverenity nebo na suverenitu omezenou. Thomas Hobbes (cit. dle Stulík 2016: 116) definuje, že cílem a záměrem založení státu je sebezáchova pro ty, kteří smlouvou stát vytvářejí. Válka je tedy ospravedlnitelná pouze v případě, kdy je ohrožována vlastní sebezáchova. Zjednodušeně řečeno, na rozdíl od vestfálského systému, kde lid odevzdává část svých práv do rukou suveréna za účelem vlastní sebezáchovy, egyptský lid hypoteticky odevzdává část svých práv do rukou suveréna též v očekávání dosažení jiných cílů než ochrany vlastních občanů.

Občan vestfálského státu může být zavlčen do války pouze v případě, kdy je ohrožena sebezáchova jeho vlastního státu, kdežto občan Egypta dle této logiky může být zavlčen do války i v případě, kdy je to v zájmu panarabské ideologie, jako se stalo minimálně v případě šestidenní a jomkipurské války. Tím má suverén v podstatě rozšířenou pravomoc na zasahování na jiném než vlastním území, což narušuje princip nevměšování. Takové jednání by v evropském vestfálském systému nebylo vnitřně legitimní.

Zároveň, v úrovni vnější, mezistátní suverenity, je ale jednání suveréna v podstatě omezeno ideologií, jež předjímá, s kým lze a s kým nelze uzavírat dohody. Suverén nemůže uzavřít pragmatickou dohodu s některými státy, přestože by to bylo pro bezpečnost státu výhodné, protože by tím postupoval proti očekávání svých ideologických spojenců, ale i ztrácel část legitimacy vůči vlastním občanům. V evropském systému není cizí území předmětem státního zájmu, z hlediska bezpečnosti jím může být pouze v případě preventivní války, jasných signálů, že cizí stát se chystá ohrozit stát vlastní. V tom můžeme spatřovat zásadní odchylku blízkovýchodního systému od evropského vestfálského systému.

Na základě příkladu komunikace dvou států v systému nelze samozřejmě tvrdit, že výše uvedené závěry jsou platné pro celý blízkovýchodní systém, proto se ji v následujícím textu ještě pokusím ověřit nebo vyvrátit i na jiných případech. Zároveň připomínám, že text analyzuje pouze mezistátní konflikty, ve kterých ve sledovaném období jsou arabsko-izraelské konflikty převládající a v nichž Egypt hraje významnou roli.

Sachar (1999: 368–371) vyslovuje přesvědčení, že dokumenty pocházející z jednání o příměří v roce 1949 byly očividně zamýšleny jako přechodný krok k jednání o trvalém míru, s tím, že arabské státy, stejně jako Izrael, měly opravdový zájem na politice vzájemného uznání. Zejména Abdulláh toužil po kompromisní dohodě, jež by uklidnila Araby na západních březích, a navázal znovu styky s Dajanem. Informace o tajných jednáních však prosákla do

arabského tisku, jenž reagoval pobouřeně, a Egypt v odvetě apeloval na Spojené národy ohledně internacionalizace Jeruzaléma. Následná jednání Izraelců se Zajordánskem přinesla řadu kompromisních výsledků. Když se však tyto informace dostaly na veřejnost, strhla se dle autora bouře odporu nejen mezi obyvateli západního břehu. Sýrie pohrozila uzavřením hranic s Transjordánskem a na následujícím setkání Ligy arabských států bylo navrženo vyloučení Transjordánska z této organizace, jež bylo zažehnáno pouze díky přijetí rezoluce zabraňující separátním jednáním s Izraelem. V následujících volbách v Transjordánsku posílili kandidáti nepřátelští k míru s Izraelem a Abdulláh se v obezřetnosti rozhodl k anektování celé arabské Palestiny, když zároveň přejmenoval svou říši na Hašemitské jordánské království. Liga sice protestovala, ale nic neučinila. V roce 1951 byl však Abdulláh v Jeruzalémě zastřelen. Zastřelen byl také egyptský premiér Nukraší-paša, údajně za to, že přijal zastavení palby ještě před rhodskými jednáními o příměří. Vreakci na podpis příměří byl svržen syrský režim vojenským pučem a za projevení snášlivosti vůči Izraeli zavražděn libanonský premiér Rijád al-Suhl (Sachar 1999: 369).

Počátkem padesátých let se Izrael mezi okolními arabskými státy nacházel v podstatě v pozici diplomatické karantény, kdy až na malé výjimky byly všechny hranice uzavřeny. S Izraelem bylo přerušeno též poštovní, telefonní a telegrafní spojení a všechny mořské, silniční, letecké i železniční komunikace byly zakázány. Osobám, jejichž pas obnášel izraelské vízum, byl odepřen vstup na území arabských států. Zároveň Liga arabských států vypracovala plán, jenž v sobě zahrnoval nejen ekonomické sankce vůči státům a firmám, jež s Izraelem obchodovaly (Sachar 1999: 370–371). Pokud se vrátíme k myšlence uvedené na začátku této práce, tedy že systém je především definován interakcemi mezi jeho prvky a že tyto interakce se odehrávají v první řadě prostřednictvím komunikačních kanálů, je zjevné, že postup arabských států v tomto období *de facto* vyloučil možnost uplatňování vestfálských stabilizačních politik, jak byly vymezeny v tomto textu (viz kap. 2.4).

3.2.2 Suezská krize 1956

Druhý arabsko-izraelský konflikt je především ukázkou toho, do jaké míry byl blízkovýchodní systém států ovlivňován systémy okolními. Ve druhé polovině padesátých let se již globální řád nacházel v jednoznačně bipolárním uspořádání se dvěma soupeřícími tábory, jimž dominoval Sovětský svaz na jedné a Spojené státy na druhé straně. Toto soupeření dodávalo na významu geopolitické pozici Blízkého východu nacházejícího se v pásu Rimlandu, tedy dle Spykmanovy teorie (Romancov 2007: 441) oblasti předurčené globálnímu soupeření. Během padesátých let došlo na Blízkém východě k řadě významných změn v mocenském uspořádání, když zejména druhá polovina desetiletí byla charakterizována egyptsko-iráckým antagonismem. V duchu koncepce tzv. Severního řetězu, jejímž iniciátorem byl americký státní tajemník Dulles, vznikl na začátku roku 1955 Bagdádský pakt, spolek skupinové obrany států, jež měly obavy především z regionálních ambicí Sovětského svazu. K Iráku a Turecku se postupně přidala Velká Británie, Pákistán a Írán. Ačkoliv se irácký premiér původně pokoušel přesvědčit k účasti na paktu i Egypt, Násir nabídku odmítl nejen kvůli účasti Velké Británie, ale i nearabských zemí, zejména Turecka (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 568). Stranou Bagdádského paktu pak zůstaly i USA kvůli odporu Izraele, ale i Egypta. Násir se vůči konceptu Bagdádského paktu ostře postavil s tím, že bezprostřední hrozbu arabské bezpečnosti představuje imperialismus a Egypt se musí zbavit jakéhokoliv zahraničního vlivu, když spojenectví s velmocemi znamená nadvládu. Bagdádský pakt byl dle něj pokusem Britů o udržení vlivu na Blízkém východě a zároveň plánem na izolaci Egypta (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 569).

V průběhu roku 1955 docházelo mezi Egyptem a Izraelem k řadě menších konfliktů, jež vyvrcholily bloádou Tiranské úžiny, již Káhira prohlásila za vlastní území. Incidenty na hranicích vedly Násira k tomu, že začal hledat alternativní zdroj moderních zbraní, který se mu podařilo najít v poststalinském Sovětském svazu. Přestože byla dohoda o zbrojních dodávkách uzavřena nepřímo skrze Československo, vyvolala velkou diplomatickou reakci, kdy se jak

Britové, tak Američané snažili situaci zvrátit. Podnítila ale i značné obavy v izraelské společnosti (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 570).

Egyptsko-irácké soupeření se projevilo i na vměšování do vnitřních politických záležitostí Sýrie, kde posílila nacionalistická strana Baas s ideou na sjednocení s osvobozenými arabskými státy. Sýrie následně podepsala společnou smlouvu s Egyptem a Saúdskou Arábií, jež vylučovala připojení obou zemí k Bagdádskému paktu a jež byla následována bilaterální smlouvou mezi Egyptem a Sýrií o společné obraně. Také Sýrie po vzoru Egypta uzavřela smlouvy o dodávkách zbraní s Československem a Sovětským svazem. Bilaterální smlouva o společné obraně byla podepsána i mezi Egyptem a Saúdskou Arábií. Vytvoření Bagdádského paktu vyvolalo ostrý nesouhlas i mezi jordánskými nacionalisty, a přestože nový jordánský král, coby Hášimovec, tíhl spíše k Bagdádu, násilné demonstrace jej přiměly k rozhodnutí, že vstup Jordánska do Bagdádského paktu je za stávajících okolností nemožný (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 572–573).

V situaci, kdy pokračoval dohodnutý odchod britských vojsk z Egypta, se klíčovým problémem stalo financování nové Asuánské přehrady na Nilu. Financování tohoto velkého projektu zprvu přislíbily skrze Světovou banku Spojené státy a Británie, jež však v kritickém okamžiku v létě 1956 od projektu odstoupily v obavách o schopnostech Egypta tuto půjčku splatit. Reakce Egypta byla nečekaná. S uvážením, že Britové nejsou na zásah připraveni, Francouzi jsou vázáni krizí v Alžírsku a Spojené státy jsou před prezidentskými volbami, egyptská vláda rozhodla o znárodnění Suezského průplavu. Následující proslov, ve kterém Násir svůj úmysl přednesl egyptské veřejnosti, byl bouřlivě a s nadšením přijat.

Hlavní akcionáři Společnosti Suezského průplavu, Británie a Francie, odmítli znárodnění velmi razantně a následně svolali do Londýna konferenci uživatelů průplavu, jejíž návrhy byly Násirovi doručeny prostřednictvím australského premiéra. Následně bylo založeno Sdružení uživatelů Suezského průplavu, jež

mělo zastřešovat řízení plavby a vybírání poplatků. Násir odmítl nejen návrhy, ale i jednání se zástupci společnosti (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 578). Agendu následně převzaly vojenské štáby a tajná diplomacie. Britsko-francouzským plánům na vojenskou invazi bránila mezinárodní situace, kdy Sovětský svaz *de facto* podpořil Egypt svým vetem v Radě bezpečnosti proti řízení kanálu Společností uživatelů a zároveň vysláním vlastních lodivodů k řízení plavby v kanálu. Spojené státy se snažily oba evropské spojence mírnit, až varovat a navrhly vlastní řešení, jež jednak respektovalo egyptskou suverenitu i svobodnou plavbu a spory předpokládalo řešit arbitráží (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 579). K tomuto návrhu se sice Násir postavil vstřícně, nicméně Francie i Británie byly odhodlány k vojenské intervenci, když do svých záměrů zároveň zasvětily izraelské zástupce. Plán spočíval v tom, že izraelské ozbrojené síly obsazením strategických bodů na Sinaji vytvoří otevřený konflikt s Egyptem, do kterého Francie s Británií následně vojensky vstoupí jako stabilizující síly, jež oddělí válčící strany. Izrael byl motivován již delší dobu trvající potřebou preventivní války, jež by zklidnila situaci nejen na egyptsko-izraelských hranicích. 29. října 1956 Izrael skutečně zahájil operace na Sinaji, aby následující den do hry vstoupili hlavní aktéři Británie a Francie s diplomatickou nótou, jež požadovala zastavení bojových operací a stažení obou stran konfliktu na vzdálenost 10 mil od Suezského průplavu, což ve skutečnosti znamenalo další postup izraelské armády na egyptském území, a naopak ústup egyptských sil z vlastního teritoria. Takto vytvořený koridor kolem kanálu měl být zafixován dočasnou okupací francouzskými a britskými vojenskými jednotkami. Nebylo překvapivé, že Násir toto řešení odmítl, ačkoliv jej arabští spojenci nechtěli vojensky podpořit a ze Sovětského svazu přišlo doporučení k uzavření míru (Sachar 1999: 399–400). Zatímco v Radě bezpečnosti byly výzvy ke stažení izraelských vojsk opakovaně vetovány Británií a Francií, vydalo mimořádné Valné shromáždění OSN rezoluci vyzývající k příměří a stažení Izraelců za linii z roku 1949. Izrael byl ochoten na tento návrh přistoupit za podmínky, že bude dodržen i Egyptem, nicméně po nátlaku Francie a Británie ji následně odmítl. Británie a Francie nakonec podlehly mezinárodnímu tlaku, zejména ze strany

Spojených států a Sovětského svazu, když jejich jednotky do konfliktu vojensky zasáhly pouze okrajově v podobě výsadku v Port Saidu a Port Fuádu nebo v podobě podpůrného bombardování. Původní britsko-francouzský plán na okupaci egyptského území kolem kanálu byl nahrazen rozhodnutím Valného shromáždění OSN o vytvoření mírových jednotek UNEF. Britské a francouzské jednotky odešly z oblasti do konce roku 1956 a stažení izraelských sil bylo dokončeno do března 1957. Dohoda podepsaná v Římě v květnu 1958 potvrdila egyptské vlastnictví Suezského průplavu (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 584).

Ido Yahel (2016: 6–8) popisuje, že suezská krize výrazně omezila nejen dosavadní tajné komunikační kanály mezi Izraelem a Egyptem, ale i snahy Spojených států o dosažení mírové dohody mezi těmito dvěma státy. Ačkoliv Ben Gurion i nadále trval na setkání s Násirem, egyptský vůdce tyto tajně a zprostředkovaně doručované návrhy odmítal s tím, že po takové schůzce by se bál vrátit do svého bytu, a připomněl vraždu Abdulláha, jenž udržoval s Izraelci tajnou komunikaci. Přes opakované pokusy Mosadu nedošlo k navázání kontaktů vedoucích k mezistátní komunikaci na nejvyšší úrovni. Je patrné, píše Yahel (2016: 8), že chování Egypta po suezské krizi lze charakterizovat dle stejného rámce jako v padesátých letech. Násir dle všeho souhlasil se spoluprací na dvoustranných rozhovorech, ale jeho základní nedůvěra a obavy bránily jejich uskutečnění. Za důkaz autor považuje fakt, že některé z navrhovaných schůzek egyptského vůdce s prostředníky nebyly jednoznačně odmítnuty. Kontakty však byly zcela přerušeny v okamžiku, kdy hrozilo jejich vyzrazení.

Suezská krize je ve výčtu blízkovýchodních mezistátních konfliktů specifická tím, že její příčiny, průběh i ukončení jsou především důsledkem mimosystémových vlivů. Evropský vestfálský systém se ve své době nacházel v globálním měřítku ve zcela jiné situaci, kdy nebyl a nemohl být ovlivňován žádnou vnější mocností či jiným systémem států nacházejícím se mimo jeho hranice. Vzhledem k neexistenci jiného okolního systému států probíhaly interakce pouze uvnitř systému, což jednotlivé státy nutilo ke specifickému způsobu chování. Státy nemohly přijímat ani očekávat jakoukoliv pomoc či

podporu odjinud než od ostatních států systému, což je vedlo k vytváření a udržování vnitřní sítě vazeb. Ačkoliv i evropský systém byl konkurenční, nemožnost dosáhnout podpory vně systému vedla státy ke kooperaci. Lze říci, že vestfálský systém měl v tomto smyslu dostředivou funkci. Rozšířená povaha nejen suezského konfliktu mimo regionální systém snižuje míru nutné interakce uvnitř systému. To ovšem platí pro blízkovýchodní systém obecně již tím, že na rozdíl od prostředí, v němž se nacházel evropský vestfálský systém se blízkovýchodní systém již od počátku utváří jako subregion globálního mezinárodního systému. Moderní blízkovýchodní systém nemohl projít stejnou adaptací a vývojem jako vestfálský, protože se nikdy nenacházel ve stejném prostředí a byl od svého prvopočátku pod působením vnějších vlivů. V tomto směru je tedy chybné, nebo přinejmenším zavádějící, očekávat od blízkovýchodního systému shodnou strukturu komunikace, a tedy i stejné stabilizační politiky, nebo alespoň obdobnou míru jejich aplikace jako v systému vestfálském.

Suezská krize je tedy ukázkou situace, kdy aktéři konfliktu nehledají řešení a podporu uvnitř vlastního systému, ale vznášejí požadavky a očekávání k vnějším aktérům. Egypt očekává financování své infrastruktury u jedné, později druhé globální mocnosti, situaci vyřeší znárodněním majetku jiných vnějších států. Izrael přistoupí na roli nástroje zájmů států, jež nejsou součástí blízkovýchodního systému. Do konfliktu dále vstoupí OSN. Tím se suezská krize stává ve skutečnosti globální. Státy v regionálním systému nekomunikují mezi sebou, ale prostřednictvím vnějších aktérů. To samo o sobě brání rozvíjení vnitřní struktury komunikace a diplomacie jako zásadního stabilizačního mechanismu uvnitř blízkovýchodního subregionu.

3.2.3 Šestidenní válka 1967

Suezská krize znamenala ústup tradičních koloniálních mocností Británie a Francie z oblasti Blízkého východu. Vzniklé mocenské vakuum se stalo

předmětem části zahraniční politiky Spojených států, které prostřednictvím Eisenhowerovy doktríny nabídly blízkovýchodním státům finanční pomoc s cílem zadržování pronikání moci Sovětského svazu do regionu. Násirovský Egypt však vzhledem k svému celkovému antagonismu vůči západu navázal užší spolupráci se Sovětským svazem jak v hospodářské, tak politické oblasti. Sovětský svaz se mimo jiné zavázal k pomoci s budováním Asuánské přehrad, pro blízkovýchodní systém byla ovšem podstatná zejména jeho podpora Egypta při budování armády na základě sovětských zbraňových dodávek. Přístup k Eisenhowerově doktríně, kterou skutečně přijal pouze Libanon, v podstatě rozdělil Blízký východ na nacionalistické „pokrokové“ státy a státy „reakční“ a tím ve skutečnosti přenesl studenou válku na Blízký východ v podobě antipatií mezi Násirem a jeho arabskými rivaly. Zatímco král Husajn dokázal ochránit Jordánsko před panarabskými nacionalistickými tlaky, přistoupil syrský prezident al-Quwwatlí na politické požadavky Násira a v roce 1958 oba společně vyhlásili vznik Sjednocené arabské republiky. Vojenský převrat v Iráku v roce 1958 byl podpořen komunisty namísto Násirem podporovanými panarabskými stranami (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 587–590).

K prohloubení napětí v polovině šedesátých let přispívaly spory o využití vod řeky Jordánu i emancipace problému palestinských uprchlíků. Násir reagoval svoláním několika arabských konferencí, jež ve výsledku vedly k vytvoření Organizace pro osvobození Palestiny, která vznik izraelského státu považovala za nezákonný a jejímž deklarovaným cílem bylo „osvobození Palestiny“ (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 605), tj. území Izraele. Výsledkem konferencí byl i vlastní plán na využití Jordánu, jenž v podstatě spočíval v odříznutí přítoků na syrském, libanonském a jordánském území. Zvláště tento plán vedl k eskalaci vojenských konfliktů na syrských hranicích (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 606).

Vzhledem k hospodářské situaci Egypta, jeho vojenským závazkům v Jemenu i vztahům s některými arabskými státy si Násir zřejmě nepřál novou válku s Izraelem. Byl však do ní tlačěn nejen svými vojensky sebevědomými generály

(Bareš – Veselý – Gombár 2009: 607), ale zároveň též závazky vyplývajícími z vlastní role ochránce panarabské myšlenky. Ani izraelská veřejnost nepocítovala vážnější ohrožení a vojenské špičky nepovažovaly vstup egyptského vojska na Sinaj za důvod k válce, tím byla spíše dlouhodobá strategická potřeba zajistit izraelskému území větší bezpečnost. Okamžitými důvody byla jak situace ohledně Jordánu, tak blokáda Tiranské úžiny (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 607).

Obě světové mocnosti vyzývaly hlavní blízkovýchodní aktéry k umírněnosti a vyčkávání, když se zároveň situaci neúspěšně pokusil vyřešit generální tajemník OSN návštěvou Egypta. Jordánsko pod tlakem Egypta nezůstalo stranou konfliktu a izraelské vojenské velení, které považovalo uzavření Akabského zálivu za válečný akt, se rozhodlo svůj plán postavit na preventivním překvapivém útoku. Samotný průběh konfliktu lze stručně popsat jako ze strany Izraele brilantně provedenou vojenskou akci, jež v důsledku vedla k naprosté porážce arabských armád, kdy egyptské síly ztratily až 80 % vojenské techniky. Izrael dosáhl výrazných územních zisků, když obsadil v podstatě celý Sinajský poloostrov, Golanské výšiny a západní břeh Jordánu (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 613). Příměří mezi Izraelem a jednotlivými arabskými státy bylo postupně zprostředkováno skrze rezoluci OSN. Následná jednání o konsolidaci následků konfliktu se však protahovala až do podzimu roku 1967, kdy byla Radou bezpečnosti jednomyslně přijata Rezoluce 242 (Sachar 1999: 509).

Změna strategické rovnováhy způsobené Šestidenní válkou dostala Egypt do situace, kdy ztratil silové páky vůči Izraeli v podobě možné blokády Tiranské úžiny či útoků fedajínů ze Sinajského poloostrova a Gazy, což změnilo jeho cíle i způsob jejich politického prosazování. Dva měsíce po skončení války se ovšem Násir a dalších osm arabských vůdců sešli v Chartúmu, kde zformulovali zásadu „tří ne“, když odmítli mír s Izraelem, jeho uznání i jakékoliv jednání s židovským státem. Yahel (2016: 8) ovšem přes to upozorňuje na Násirovu ochotu dosáhnout dohody s Izraelem, byť měla být pouze prostředkem jeho snahy o rehabilitaci vztahů se Spojenými státy. Zároveň však Násir situaci chápal tak, že pouze USA

jsou schopny přimět Izrael, aby se stáhl ze Sinajského poloostrova. Následně bylo učiněno několik pokusů ze strany Násira o navázání jednání a vyslovení požadavků, které však nebyly úspěšné vzhledem k nedůvěře a skepsi zástupců USA.

Na šestidenní válku můžeme nahlédnout jako na první skutečný mezistátní konflikt Blízkého východu. V počátku války o nezávislost Izrael ještě nebyl ustanoveným státem a blízkovýchodní systém států obsahoval pouze malé množství z budoucích členů. Suezskou krizi jsme si představili jako konflikt, jehož příčiny pocházely především z prostoru vně systému. V případě šestidenní války se však světové velmoci zdržely přímých zásahů do konfliktu, když zároveň vybízely své regionální spojence k umírněnosti. Obdobně jako u předcházejících konfliktů lze pozorovat narušení či spíše blokování komunikačních kanálů systému vlivem nacionalistické pozice arabských států, která neumožňovala diplomatická řešení narůstajícího napětí. Specificky na šestidenní válce však lze pozorovat efekt, který vyplývá z neuznání státu Izrael okolními státy regionálního systému. Předně je to samozřejmě opětné porušování vestfálského pravidla nevměšování, vycházející z nadstátního charakteru panarabského nacionalismu. V případě řeky Jordán a blokády Tiranské úžiny lze však spatřovat jiný princip. Uznání státu v evropském vestfálském systému znamenalo zároveň uznání jeho bezpečnostních zájmů, přesněji řečeno i jejich pochopení. Je zjevné, že jak odříznutí izraelského území od životně důležitého zdroje vody, tak především blokování námořní trasy, jež byla pro Izrael zásadní dopravní komunikací, vytvořilo situaci, která za současné neexistence diplomatických kanálů vytvořila riziko ozbrojeného konfliktu. Odepření potřeb uznaného státu se jeví jako nelegitimní, neoprávněné, zatímco omezení neuznané entity se může jevit jako oprávněná obrana proti vetřelci a nepříteli, minimálně v nacionalistické rétorice.

3.2.4 Říjnová válka 1973

Během několika měsíců po příměří v roce 1967 se mezi Egyptem a Izraelem rozvinul nový konflikt, jenž bývá označován jako „opotřebovavací válka“ a který lze charakterizovat dlouhou řadou menších ozbrojených akcí z obou stran. Cílem strategie „ne válka, ne mír“ bylo vysílení izraelských zdrojů i morálky obyvatelstva, nicméně své dopady měla i na egyptské hospodářství. Výzbroj egyptské armády, z velké části zničená během šestidenní války, byla postupně nahrazována dodávkami nové sovětské techniky zároveň s větším počtem tzv. odborných poradců. Dodávkami amerických zbraní byl ovšem zásoben i Izrael. Již od roku 1967 měl Egypt zájem o řešení následků šestidenní války a své požadavky zformuloval do pěti bodů. Předně požadoval stažení izraelských sil z nově okupovaných území, respektování práva na sebeurčení Palestinců, včetně založení palestinského státu v Gaze a na západním břehu, a uznání Organizace pro osvobození Palestiny jako reprezentanta palestinských zájmů, za což nabízel uznání státu Izrael a uzavření mírové smlouvy mezi všemi stranami arabsko-izraelského konfliktu (Bassiouni 1980: 3). Tyto požadavky a návrhy vycházely z vágní formulace Rezoluce 242 Rady bezpečnosti, jejíž obsah ovšem Izraelci interpretovali vlastním způsobem. Opotřebovavací válka, trvající dva roky, měla Izrael přimět k ústupkům, nicméně tato egyptská strategie nebyla úspěšná. Nástup nového prezidenta Sádáta v roce 1970 znamenal zpočátku ještě větší rozvoj sovětsko-egyptských vztahů, jež zahrnovaly i další navyšování zbrojních dodávek. Když však Sádát pochopil, že Sověti jeho stát využívají spíše jako zázemí pro své základny a jejich politika nevede k brzkému navrácení Sinaje Egyptu, vypověděl až 20 000 sovětských poradců a odborníků ze země jako gesto k otevření dveří pro jednání se Spojenými státy, což však nebylo zcela vyslyšeno (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 625). Hospodářská situace Egypta vytvářela tlak na znovuotevření Suezského kanálu a navrácení Sinaje, když zároveň Sádát pociťoval potřebu posílit svou vnitropolitickou pozici skrze armádu. Izrael, oslněn svým vítězstvím v šestidenní válce, nevěřil, že by Egypt riskoval další velký konflikt, a jeho špičky si zároveň neuvědomily, že zatímco je egyptská armáda stále vyzbrojována, odchod sovětských poradců znamená i

snížení umírňujících vlivů (Sachar 1999: 558). Sádátovi se podařilo získat i nové spojence v Saúdské Arábii, když zároveň díky intenzivním dodávkám sovětských zbraní vojensky významně posílila i Sýrie.

Průběh říjnové války byl naprosto odlišný od šestidenní války a zpočátku přivedl Izraelce k šoku. Arabské armády dokázaly využít momentu překvapení, když na jihu Egyptané překročili Suezský kanál a na severu syrské tankové jednotky vedly úspěšnou ofenzivu na Golanech. Účinnost izraelského letectva byla blokována sovětskými raketovými systémy. Do konfliktu se nepřímo zapojily i obě světové velmoci přítomností svých námořních flotil ve Středomoří a ještě razantnějším vyzbrojováním obou stran. Tím se konflikt opět v podstatě přenesl do globální úrovně. Zatímco Izraelci postupně převzali aktivitu a vytlačili egyptské i syrské jednotky na jejich vlastní území, rozběhla se mezi Sovětským svazem a Spojenými státy intenzivní diplomatická komunikace, jež nakonec vedla ke společnému postupu obou mocností s cílem zastavit bojové akce. Výsledkem Henry Kissingerem vedené kyvadlové diplomacie, jež probíhala mezi Moskvou a Washingtonem s občasným jednáním v Tel Avivu, bylo příměří, jež v sobě kromě jiného obsahovalo předpoklad přímých jednání a mírové smlouvy mezi Egyptem a Izraelem (Sachar 199: 586–592).

Na porážku reagovaly arabské členské země Organizace zemí vyvážejících ropu zvýšením cen ropy a embargem vůči západním zemím, což vyvolalo tzv. první ropný šok.

Politika arabských států byla nadále odmítavá k existenci státu Izrael, když převažoval požadavek na vytvoření palestinsko-arabského sekulárního demokratického státu. Jakékoliv otevřené jednání s Izraelem by v podstatě pro arabské státy znamenalo uznání jeho legitimacy. Po říjnové válce se však změna této odmítavé politiky na politiku vyrovnání s Izraelem jevila pro Egypt jako nejvhodnější. Sádát dospěl k názoru, že ačkoliv většina arabských států rétoricky Izrael odmítá, jen málo z nich by bylo skutečně proti změně egyptské politiky vůči židovskému státu, zvláště pokud by byla úspěšná, a že časem by i ostatní

státy tento postup přijaly (Bassiouni 1980: 11). Zároveň egyptské politické špičky přijaly fakt, že politika *détente* je pro obě světové velmoci důležitější než jejich závazky vůči svým blízkovýchodním spojencům. Sovětský svaz neposkytne Egyptu nebo Sýrii dostatečnou kapacitu k poražení Izraele podporovaného Spojenými státy a USA nedovolí, aby se výrazně změnila vojenská rovnováha v oblasti. Sádát se rozhodl opustit spojenectví se Sovětským svazem, které pro Egypt znamenalo armádní dodávky, výměnou za užší vztahy s USA, jež představovaly ekonomickou a diplomatickou pomoc. Reakce na prozatímní sinajskou dohodu z roku 1975 byly v arabském světě sice odmítavé, ale ve skutečnosti neznamenal přerušování vztahů ostatních regionálních států s Egyptem. Oproti Sádátově očekávání však dohoda nevedla ostatní státy ke sdílení mírové politiky. Mezi zásadní odpůrce se zařadily nestátní aktéři, Organizace pro osvobození Palestiny a Liga arabských států. Egypt tedy novou politikou nejen že neutrpěl žádné politické nebo ekonomické prohry ve vztahu k ostatním státům, ale ve skutečnosti těžil ekonomické a investiční výhody ze strany USA (Bassiouni 1980: 13). Sádát následně usiloval o multilaterální mírovou konferenci, ale když tato snaha selhala, rozhodl se pro dvoustranné jednání s Izraelem přímo i zprostředkovaně. Jednání byla do značné míry komplikována egyptskými závazky vyplývajícími ze smlouvy o společné obraně se Sýrií a Jordánskem, když se tyto dva státy zároveň jednání odmítaly účastnit, a současně někdejší uznáním P.L.O. jako jediné organizace zastupující Palestince, jež ve skutečnosti zpochybňovalo legitimitu egyptského vyjednávání v této věci. Navíc byl Egypt vázán usnesením Ligy arabských států z roku 1950, které zakazovalo členským státům uzavřít samostatnou mírovou smlouvu s Izraelem (Bassiouni 1980: 20–21). Ještě před uzavřením mírové smlouvy v březnu 1979 byl Egypt vyloučen z Ligy arabských států a ocitl se v izolaci v arabském světě, jíž však nebyl vzhledem k své nové orientaci na nearabské a západní státy zásadně postižen (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 634).

Právě na egyptsko-izraelském mírovém procesu je možné si dobře povšimnout odlišnosti vestfálského konceptu a blízkovýchodního systému států. Egypt byl

vázán závazky, jež ve skutečnosti omezovaly jeho suverenitu v rozhodování ve státním zájmu a zároveň předjímalý jeho konání na území, jež pod jeho suverenitu nespádalo. Aby mohl prosadit své vlastní bezpečnostní a hospodářské zájmy, musel do velké míry opustit kolektivní závazky vyplývající z dřívější panarabské ideologie a v tom okamžiku byl ostatními arabskými státy z regionálního systému formálně vyloučen, když zároveň hledal nové spojení mimo arabský svět. Jinak řečeno, v okamžiku, kdy Sádát adaptuje egyptskou politiku do vestfálské podoby státního zájmu a čerpá svou legitimitu místo z ideologie nacionalismu ze zajištění bezpečnosti a hospodářství vlastního státu, přestává být Egypt kompatibilní s tehdejšími blízkovýchodním systémem.

Je příznačné, že multilaterální pokusy o mírové uspořádání nebyly v blízkovýchodním systému úspěšné a až přechod k bilaterálním jednáním, jež jsou též charakteristická pro vestfálský systém, přinesl úspěch. Zároveň si povšimněme, že k mírovým jednáním se nejvíce odmítavě stavěli především nestátní aktéři, kteří na rozdíl od státu nejsou nositeli suverenity a z ní vyplývajících závazků a odpovědnosti. Mírový proces se snažili blokovat ti aktéři a státy, kteří nenesli přímé následky válečného konfliktu.

Jakkoliv se zejména po nástupu Sádáta s jeho odklonem od nacionalistické panarabské ideologie může jevit říjnová válka jako ne zcela logický konflikt, je na místě poukázat na zásadní význam Suezského průplavu pro egyptské hospodářství. Z tohoto pohledu nelze považovat izraelské trvání na okupaci celé Sinaje za pragmatické, když ve skutečnosti bránilo provozu kanálu a lze v něm do určité míry spatřovat jednu z hlavních příčin konfliktu, obdobně jako tomu bylo v případě řeky Jordánu a Tíranské úžiny. Za významnou spolupůsobící příčinu pak lze rozhodně považovat dopady globální politiky vyvažování moci mezi Sovětským svazem a Spojenými státy, jež v důsledku znamenalo nadstandartní příliv zbraní do regionu. Zůstává pouze spekulativní otázkou, zda nebo v jaké míře by konflikt proběhl, pokud by jeho aktéři byli závislí pouze na vlastních zdrojích a efektivitě vlastních států ve vyzbrojování.

3.2.5 Válka mezi Íránem a Irákem 1980–1988

Ve výčtu mezistátních konfliktů v systému blízkovýchodních států se jedná o jednoznačně největší konflikt, který trval 8 let a měl v důsledku přibližně 1,5 milionu obětí (Macek 1996: 78). Jeho bezprostřední geopolitickou příčinou byl dlouhodobý spor o užívání vod řeky Šatt al-Arab, jež jednak tvořila hranice mezi Irákem a Íránem a zároveň byla důležitým dopravním koridorem pro oba státy (Brož 2007: 33–34). Tuto příčinu je však nutno sledovat v kontextu dlouhodobějšího vývoje a okolností. Po Islámské revoluci, jež proběhla v Íránu v roce 1979, se Saddám Husajn obával možného rozšíření nepokojů mezi iráckými šííty, kteří ostatně byli z Teheránu povzbuzováni, ale vnímal i nebezpečí inspirace revolucí pro kurdské Iráčany, kteří dlouhodobě usilovali o vytvoření nezávislého Kurdistanu. Ostatně Chomejního režim lze popsat jako směs radikálního nacionalismu s představou o vyvolenosti šíitů s cílem rozšířit tuto ideologii do celého regionu. V iránském porevolučním chaosu viděl Husajn příležitost, jak se zmocnit ropných oblastí s arabskou menšinou v iránském Chúzestánu a zároveň tím přispět k pádu Chomejního. Irácký diktátor zároveň očekával, že posílení o nová naleziště ropy mu umožní proměnit Irák v dominantní mocnost v Perském zálivu a zvýší jeho autoritu v regionu (Brož 2007: 28–30). Zvláště „osvobození“ početné arabské menšiny na iránském území vnímal Husajn jako cestu k vlastní slávě a vůdcovství v arabském světě.

Za povšimnutí zde stojí, že příčiny konfliktu neměly primárně náboženský charakter, ale lze je opět vidět spíše v univerzalistické ideologii, v případě Íránu založené na náboženství a v Iráku na nacionalismu. Chomejního Islámská revoluce se ve svých myšlenkách netajila ambicemi na rozšíření do okolního světa a tím vyvolala obavy i v případě prozatím sekulárně vystupující vlády v Bagdádu. Obavy bagdádské vlády z nepokojů menšin pak poukazují na nízkou míru vnitřní suverenity, potažmo legitimacy státní moci. Karel Černý (2017: 140) ve své knize Velká blízkovýchodní nestabilita zkoumá blízkovýchodní region spíše v úrovni občanské společnosti, nicméně dochází mimo jiné k obdobnému poznatku jako tento text, že příčiny nestability lze nalézt především v pojetí

vnitřní legitimacy. Režimy, jež se na Blízkém východě nachází v permanentní krizi legitimacy, pak mají tendenci vést mezinárodní spory či konflikty proti vnějšímu nepříteli, což jim dočasně umožňuje spojit jinak rozdělenou společnost (Černý 2017: 144–145).

Situace v Iráku byla (a dodnes je) o to komplikovanější, že na jeho území žije více velkých odlišných etnických skupin, což je obecný důsledek tvorby hranic na Blízkém východě, jež měla podobu „štábních cvičení britských, francouzských a ruských kartografů“ (Brož 2007: 34). To však samo o sobě nelze považovat za hlavní příčinu nestability, zvláště když připustíme, že i v evropském vestfálském systému se po dlouhou dobu nacházely multietnické státy. Zásadní rozdíl mezi vestfálským a blízkovýchodním systémem lze vidět právě v pojetí legitimacy. Z vestfálského konceptu, kde legitimita stála na logice státu jako suveréna, jehož hlavním úkolem je ochrana vlastních občanů (viz kap. 2.4), přirozeně vyplývá obranná, defenzivní vnější politika státu, zároveň podpořená vnitřní efektivitou státu nejen v ekonomickém, ale i byrokratickém, organizačním a politickém smyslu. Suverén by ztrácel legitimitu, pokud by svou vnější politikou (ale i vnitřní neefektivitou) ohrožoval bezpečnost svých občanů. Oproti tomu můžeme nejen na příkladu Iráku a Íránu v blízkovýchodním systému pozorovat snahu suverénů o čerpání legitimacy z jiných zdrojů než zajištění bezpečnosti vlastního státu. Upřednostňování nadnárodních cílů jako zdrojů legitimacy před zájmy vlastního státu se však v dlouhodobém měřítku jeví jako kontraproduktivní, když občany státu ohrožují válečné konflikty a zároveň oslabují případnou obranu svého státu vyčerpáváním vlastních zdrojů a nabouráváním efektivity. Tím jsou *de facto* porušovány i všechny základní stabilizační politiky vestfálského systému (viz kap. 2.4), zejména prosazování státního zájmu v bezpečnostním smyslu a nevměšování. Pokud je navíc tento způsob zahraniční politiky jako zdroje legitimacy odůvodněn univerzalistickou ideologií, v podstatě blokuje i zbývající vestfálské stabilizační politiky, tedy schopnost dosahovat pragmatického konsensu, rozvíjení diplomacie, vyvažování moci (vyloučí některé aktéry systému) a zároveň i sníží míru decentralizace (jak

nacionalistické, tak náboženské ideologie mají zpravidla sebeurčenou centrální instituci).

Je na místě poznamenat, že mezi aktéry mezistátních blízkovýchodních konfliktů ve sledovaném období nalezneme jen výjimečně monarchistické státy. Pokud se konfliktů účastnily, pak pouze okrajově jako Saúdská Arábie, nebo zcela pasivně jako Kuvajt. I přístup Jordánska lze v arabsko-židovském konfliktu považovat za do určité míry rozdílný od ostatních aktérů. Monarchie jsou v tomto smyslu specifické právě odlišným pojetím legitimacy, jež vyplývá z tradiční politické kultury. Vestfálský systém byl dlouhou dobu po svém vzniku tvořen především monarchiemi, v pozdějším období však zahrnoval i státy ve formě republiky. Vzhledem k svému minimalistickému rámci, jenž umožňoval různost a nepředjímal podobu států, dokázal nové státní formy absorbovat, pokud dodržovaly strukturu vestfálských mechanismů. Může se jevit jako poněkud matoucí, že největší nestabilita nastala ve vestfálském systému v okamžiku přerodu Francie z monarchie v republiku. Je však třeba mít na paměti, že princip, který ohrozil suverenitu ostatních států, nebyla republikánská forma státu, ale univerzalistická ideologie, jež sloužila k legitimizaci revoluce a posléze Napoleonova tažení. Primárně nikoliv Francie nebo republika, ale čerpání Napoleonovy legitimacy z prosazování univerzalistické ideologie vedlo k ohrožení suverenity a bezpečnosti ostatních států. Samozřejmě za současného předpokladu dostatečných vojenských a ekonomických schopností Francie k vedení tak rozsáhlé války. Následně zafungoval vestfálský mechanismus vytváření koalic proti hegemónickým ambicím a systém se opět stabilizoval. V tomto smyslu není vhodné hledat jednu z příčin nestability blízkovýchodního systému v různých formách státních útvarů, ale přesněji v odlišných podobách legitimacy moci.

Ideologie posloužila i oběma stranám v iránsko-iráckém konfliktu. Chomejní vyzýval k mobilizaci v duchu obrany islámu proti zkorumpovanému sekulárnímu zločinci Husajnovi, když ten se zároveň neváhal postavit do role ochránce všech Arabů proti Íránu, a později dokonce vyzýval k džihádu, svaté válce proti

perským nevěřícím (Brož 2007: 47–49). Tato mobilizační rétorika zásadním způsobem omezila schopnost obou států pokročit k smysluplným jednáním. V průběhu konfliktu se oba státy uchýlily k útokům na hlavní zdroje příjmů protivníka, tedy především ropné zdroje a jejich infrastrukturu. Saddám Husajn vyvinul nemalou diplomatickou snahu vůči Saúdské Arábii a Kuvajtu, aby zajistil životně důležitý export ropy (Brož 2007: 68). Írán se naproti tomu nacházel v situaci částečné izolace jak v diplomatické, tak hospodářské rovině. V létě roku 1982, když se fronta dostala na irácké území a iránské síly se přiblížily k Basře, požádal Husajn o vojenskou pomoc vyplývající ze smlouvy o společné obraně z roku 1950. Na jeho výzvu však ostatní arabské státy neodpověděly. Naproti tomu vzešel z iniciativy Rady pro spolupráci zemí v oblasti Perského zálivu, podníčené syrským prezidentem Asadem, návrh na příměří, jež mimo přímých jednání předpokládalo vyplácení reparací Íránu z fondu zřízeného těmito státy, když návrh zároveň předpokládal odstoupení Saddáma Husajna. Tato velkorysá nabídka byla však Chomejním odmítnuta (Brož 2007: 74). Změnila se i Husajnova původně panarabská rétorika, když počátkem roku 1983 prohlásil, že odstranění hranic mezi státy je již nepřijatelné, tato myšlenka zastaralá a arabská realita je taková, že existuje 22 arabských států a je třeba se dle toho chovat, aby následně hledal novou podporu v posílení náboženského života v zemi (Brož 2007: 94, 112). V kontextu vývoje konfliktu zaslal v dubnu 1984 Husajn Chomejnimu nabídku na osobní setkání, jež by oběma vůdcům umožnilo jednat o mírovém urovnání bez prostředníků. Tuto nabídku Teherán odmítl (Brož 2007: 121).

Konflikt mezi Irákem a Íránem se odehrával bez přímé účasti obou světových velmocí, jež se víceméně společně s Francií, Británií a Čínou podílely pouze na dodávkách zbraní (Brož 2007: 131). Jakkoliv Husajnova domácí i zahraniční politika nebyla slučitelná s postoji západního světa, Spojené státy se přiklonily k podpoře Iráku, jako hráze proti šíření šíitského fundamentalismu (Brož 2007: 221). Ke zprostředkovaným návrhům na příměří přistupovali oba aktéři střídavě odmítavě, ať již se jednalo o návrhy Ligy arabských států, Egypta, Sýrie, států

Perského zálivu, nebo i OSN. Válka v podstatě skončila situací, kdy zejména vojensky a ekonomicky vysílený Írán přistoupil na návrh rezoluce OSN č. 598, která mimo jiné předpokládala uznání původních hranic v podobě před rokem 1980 (Brož 2007: 294).

Juraj Rác (1988: *passim*) označil iránsko-irácký konflikt jako nesmyslnou válku. Pokud lze ještě na začátku konfliktu rozpoznat územní zájmy ze strany Iráku, jež měly určité logické opodstatnění v získání nových ložisek ropy a suverenity nad důležitým říčním koridorem, vzhledem k územnímu vývoji konfliktu tato logika zmizela a byla nahrazena pouze ideologickou mobilizací. Po osmiletém konfliktu nezískal ani jeden z jeho aktérů žádnou výhodu za současných nezměrných ztrát na lidských životech a propadu hospodářství. Konflikt obdobné povahy a rozsahu, na jehož stranách by stály dvě neslučitelné ideologie, v konceptu evropského historického vestfálského systému nenajdeme.

3.2.6 Irácká invaze do Kuvajtu 1990–91

Neuplynulo o moc více než dva roky, než se Irák se Saddámem Husajnem v čele pustil do dalšího válečného dobrodružství. Přestože předchozí konflikt s Íránem skončil prakticky patovou situací, Husajn se neváhal označovat za vítěze a zachránce arabského světa před šíitskou invazí. Této rétorice již ne zcela odpovídal stav iráckého hospodářství, které bylo zatíženo půjčkami a postrádalo peníze na poválečnou obnovu. Ropné státy Perského zálivu opakovaně odmítly Husajnovy žádosti o další úvěry či prominutí nesplacených půjček, neuspěl ani s požadavkem na zvýšení cen ropy. Irácký vůdce tak dospěl k obdobnému rozhodnutí jako v roce 1980, tedy že nutné finanční zdroje získá obsazením ropných polí jiného státu, tentokrát sousedního Kuvajtu. Po předcházející propagandě o sporných územích začala 2. srpna 1990 irácká agrese proti Kuvajtu. Díky zcela degradující vojenské přesile obsadily irácké síly během pouhých dvou dnů hlavní město a Kuvajt se se svými dvěma miliony občanů stal státem ovládaným z Bagdádu (Brož 2007: 309).

Již 2. srpna, tedy ve stejný den, kdy irácká armáda překročila kuvajtské hranice, ovšem reagovala Rada bezpečnosti Rezolucí č. 660, ve které iráckou agresi jednoznačně odsoudila jako narušení míru a mezinárodní bezpečnosti, když zároveň vyzvala Irák, aby svá vojska neprodleně stáhl (Brož 2007: 310). Vzhledem k tomu, že Irák se nehodlal podřídit těmto výzvám, následoval v lednu 1991 útok mezinárodní koalice, na níž se podílely i arabské státy, mimo jiné Saúdská Arábie, Egypt, Sýrie a Maroko (ČT 24: 2021). Cílem operace bylo pouze vytlačit iráckou armádu z Kuvajtu s tím, že nedošlo k dalšímu postupu na území Iráku.

Na rozdíl od většiny předcházejících mezistátních konfliktů v systému států Blízkého východu je irácká agrese vůči Kuvajtu případem, mezi jehož příčinami jen těžko nalezneme ideologickou rovinu. V tomto směru se ze strany Iráku jednalo o pokus s cílem získání nových zdrojů, tedy s kořeny v principu jednání ve státním zájmu. Příklady obdobného jednání bychom ostatně našli i v evropském vestfálském systému. To, že ve svých dopadech tento konflikt neprospěl bezpečnosti Iráku, lze připisovat spíše nedomýšlení důsledků nebo nepochopení tehdejšího mezinárodního kontextu ze strany Saddáma Husajna a jeho přeceňování schopností Iráku.

Tento příklad mezistátního konfliktu je ale vhodný k zamyšlení, jestli lze v blízkovýchodním systému pozorovat vestfálskou stabilizační politiku vytváření koalic proti hegemónickým ambicím. V případech mezistátních blízkovýchodních konfliktů ve sledovaném období ovšem nelze nalézt jasný případ, kdy by došlo ke spojení koalice blízkovýchodních států s cílem zamezit konfliktu. Izrael nebyl podpořen žádným jiným státem blízkovýchodního systému, když jeho hlavní spojenci se nacházely mimo systém. Írán ani Irák nezískaly během vzájemného konfliktu žádné zásadní vojenské spojení mezi státy Blízkého východu, když dodávky zbraní pro oba rivaly pocházely především ze států mimo Blízký východ. Pouze v případě irácké agrese vůči Kuvajtu byla vytvořena koalice, ve které sice byly účastny blízkovýchodní státy, nicméně hlavní aktivita a zdroje opět směřovaly od států vně systému. Odpověď

na otázku, proč v těchto případech nedocházelo k vytváření obranných koalic obdobně, jako docházelo v evropském vestfálském systému je zřejmě nutné hledat v několika úrovních.

Za prvé je možné, že situace, jež by vyvolala tento vestfálský mechanismus v systému států Blízkého východu, ve sledovaném období prostě nenastala. Martina Ponížilová (2016: 227) ve své knize Regionální řád a mocnosti Blízkého východu dochází k závěru, že se žádná z regionálních mocností po roce 1945 nestala hegemonek ani vůdcem celého regionu, když zároveň mezi těmito státy panovala relativně vyrovnaná moc. Připomeňme, že mechanismus spojování koalic se ani ve vestfálském systému neaktivoval vždy, když například toleroval menší teritoriální konflikty, ale spíše v okamžiku, kdy podstata konfliktu byla ideová s cílem změny vlády nebo režimu (viz kap. 2.2). Ve skutečnosti se tento mechanismus významně prosadil zejména proti Francii na konci 17. a na přelomu 18. a 19. století a proti Prusku. Za jeho zásadní předpoklad lze ale považovat diplomatická jednání, tedy komunikační kanály systému.

Za druhé, je možné, že se při analýze blízkovýchodního systému dopouštíme chyby v tom, že o něm uvažujeme izolovaně. Jeho geopolitické vymezení je pro analýzu samozřejmě nutné a je zcela na místě, nicméně jeho ostrým ohraničením může nastat situace, kdy některé jeho procesy, například vyvažování moci, budou v izolovaném regionu jen těžko vysvětlitelné. Vestfálský systém byl ve své historické podobě autonomní, když se nacházel v prostředí bez možných vnějších vlivů. Ačkoliv v té době existovaly i jiné systémy (zejména jihoasijské), byly geopoliticky natolik vzdálené, že jejich interakce s evropským systémem byla zanedbatelná. V takovém prostředí se blízkovýchodní systém ve sledovaném období, tedy po roce 1945, nenachází. Tento systém nebyl zcela autonomní a byl naopak v interakci se svým okolím. Zjednodušeně řečeno: situace, kdy blízkovýchodní systém jasně geopoliticky vymezíme, může svádět k obdobné chybě, jako kdybychom zkoumali evropský systém pouze v jeho kontinentální podobě, tedy vyloučili Anglii a Rusko. V takovém případě bychom například mechanismus vyvažování moci jen těžko dokázali dostatečně popsat.

Poněkud složitou úvahou mířím k názoru, že „blízkovýchodní systém“ je do určité míry analytická konstrukce (jakkoliv vhodná a jinak logická) a reálné procesy se dějí a je nutno je nazírat zároveň v systému globálním, jehož jsou blízkovýchodní státy součástí. K vyvažování moci a spojování koalic pak na Blízkém východě zcela přirozeně dochází, jen s tím rozdílem, že koaliční partneři a spojenci se nacházejí také mimo vymezený region. To v případě vestfálského systému v jeho historické podobě nemohlo nastat anebo později po první světové válce se vstupem USA do evropských záležitostí nastalo, ale v tom okamžiku již evropský systém postrádá charakteristickou vestfálskou strukturu a své funkce anebo je nutno o něm dále uvažovat v globálních souvislostech. I evropský systém ztratil svou původní autonomii.

Připustíme-li výše uvedenou myšlenku, že k vyvažování moci na Blízkém východě dochází, byť velkou měrou prostřednictvím globálních mocností, je zároveň nutné přiznat i námitku, jež vyplývá z pojmu geopolitické vzdálenosti. Považuji za odůvodněný předpoklad, že státy, jež jsou součástí regionu, se budou na regionálním řádu podílet větší měrou než státy mimo tento region. Tedy že za účelem řešení blízkovýchodních konfliktů se přednostně a ve větší míře budou v koalicích spojovat blízkovýchodní státy mezi sebou, protože jsou konflikty a nestabilitou více ohrožené než státy mimo region. Takový efekt ale na základě analýzy mezistátních konfliktů v této práci nelze potvrdit. To lze vysvětlit pouze dvěma způsoby, jež se mohou opět vzájemně doplňovat. Jednak je možné, že struktura globálního systému a systémů okolních vykazuje mnohem větší mocenskou váhu než blízkovýchodní regionální aktéři či konflikty. Udržování stability se přirozeně přenáší do „vyšší“, účinnější struktury. Tento „přenos“ si lze představit zejména v období bipolárního světového uspořádání, kdy studený konflikt obou velmocí pravděpodobně zásadně ovlivňoval a strukturoval konflikty regionální. Fatální povaha studené války vedla oba hlavní aktéry – USA i SSSR – k tomu, že neváhali využívat svou nadstandartní moc, aby ovlivňovali méně významné regionální konflikty s cílem vyloučení rizika možného narušení křehkosti bipolární rovnováhy. K vytváření koalic (vzhledem

k mezistátním konfliktům) v systému států Blízkého východu by pak nedocházelo proto, že tuto funkci přebíral do jisté míry globální systém, respektive regionální státy nebyly nuceny k utváření koalic s cílem stabilizovat konfliktní situace, protože systém byl díky vnějším vlivům dostatečně vyvážený natolik, že tuto funkci neaktivoval, státy k tomuto kroku nebyly nuceny. Většina sledovaných mezistátních konfliktů neměla potenciál změnit řád regionu nebo přímo ohrozit existenci států, které se konfliktů neúčastnily. Pokud již takový potenciál začal narůstat, vnější mocnosti podpořily ohroženou stranu. V situaci, kdy Írán získával převahu, USA dodaly Iráku značné množství výzbroje. V případě, kdy hrozilo značné posílení Iráku díky kuvajtským ropným zdrojům, zasáhly USA v rámci koalice proti němu. Po šestidenní válce byl Egypt rychle znovu vyzbrojen Sovětským svazem proti narůstající síle Izraele.

Jediným případem, který můžeme ve vztahu k mezistátním blízkovýchodním konfliktům pozorovat je koalice arabských států v konfliktu proti sionismu a následně Izraeli. Tato koalice ovšem nemá obranný charakter s cílem zajištění bezpečnosti vlastních států. Ve vestfálském systému, který je formován dle principu zajištění bezpečnosti na vlastním území se obdobná koalice států s cílem napadnout cizí území nevytvořila. Naproti tomu můžeme pozorovat, že taková koalice států vznikla v blízkovýchodním systému, který byl spíše formován na principu vyhranění se proti západnímu vlivu.

Stručně shrnuto, představou, že k vyvažování systému států Blízkého východu docházelo v globální úrovni mám především na mysli, že zásahy světových mocností do regionu nebyly vedeny s primárním cílem stabilizace regionu, ale byly podřízeny globální logice bipolárního uspořádání. Stabilita blízkovýchodního systému byla podružným výsledkem procesu udržování globální rovnováhy. Význam globálního řádu a moc jeho aktérů významně převyšovala řád regionální a tím implicitně přejímala stabilizační funkce v regionálním systému. Vlastní existence a bezpečnost států blízkovýchodního systému nebyla díky silným globálním spojencům bezprostředně ohrožována a tito nebyly nuceni k uzavírání nepohodlných ale pragmatických koalic. Ve

vestfálském systému se naopak musely spojovat například protestantské státy s katolickými, protože jiná možnost neexistovala. Antagonismus států vestfálského systému musel být relativní a nepřekračovat určité meze v situaci, kdy aktuální nepřítel byl potenciálním budoucím spojencem. Alternativní možnosti vyplývající z neautonomního postavení blízkovýchodního sub-regionu naopak umožňují přetrvání nesmiřitelných antagonismů, balených do ideologických forem.

Za třetí se nabízí možnost, že blízkovýchodní systém je specifický tím, že uzavírání koalic a vyvažování moci v regionální úrovni brání zvláštní překážky. Vzhledem k tomu, že se tato práce zabývá koncepcí systému, který je ze své podstaty tvořen především vnitřními vazbami, není vhodné tyto zvláštní překážky hledat v konkrétních jevech, jako je například rozdílné náboženství, etnicita apod. S takovými fenomény se evropský vestfálský systém ostatně dokázal adaptací vyrovnat. To, co je naopak zajímavé, jsou právě adaptační vlastnosti systému, jež by měly být obecně funkční bez ohledu na region či situaci. Tyto vlastnosti se projevují v podobě stabilizačních politik tak, jak byly definovány dříve v tomto textu (viz kap. 2.4).

Lze tedy dovozovat, že překážky, které brání vytváření koalic a vyvažování v blízkovýchodním systému, spočívají v nedodržování nebo menší míře dodržování pěti zbývajících vestfálských stabilizačních politik. Íránsko-irácký konflikt měl sice zpočátku teritoriální příčinu, ale velice rychle se proměnil v ideologický konflikt, jehož povaha omezila diplomatické kanály, schopnost dosažení pragmatického konsensu, obě strany se odvolávaly na vyšší autority, ať již panarabské, šiitské či sunitské, došlo k vzájemnému vměšování do vnitřních záležitostí a konflikt neprobíhal v zájmu bezpečnosti států. Arabsko-židovské konflikty jsou charakteristické neexistencí vzájemných diplomatických vazeb, neschopností dosažení kompromisu, odvoláváním se na vyšší panarabský princip, vměšováním do záležitostí cizího teritoria a státu a prosazováním takového zájmu státu, jenž uváděl zúčastněné státy do stavu války. Společným jmenovatelem všech těchto překážek je pak univerzalistické pojetí ideologie,

tedy takové, které přesahuje hranice státu. Z analýzy mezistátních blízkovýchodních konfliktů v tomto textu opakovaně vyplývá, že univerzalistické ideologie byly využívány jako nástroj mobilizace a zdroj legitimacy suveréna.

Za čtvrté, míra vyvažování moci a vzniku koalic na Blízkém východě může být omezená z důvodu odlišného vnímání legitimacy suveréna. Čerpání legitimacy ze zástupných zdrojů, kterým je v případě Násira, Husajna či Chomejního univerzalistická ideologie, snižuje nutnost udržování legitimacy na základě bezpečnosti vlastního státu. Egyptský, syrský, irácký či iránský lid byl ochoten (nebo donucen) vstoupit do války i z jiného důvodu než ochrany vlastního státu a zároveň neočekává od svého suveréna takovou míru zabezpečení vlastního území, že suverén není nucen k pragmatickým kompromisům a uzavírání koalic s někdejšími nepřáteli a k překračování tradičních antagonismů ve státním zájmu bezpečnosti.

Z výše uvedené dedukce vyplývá ovšem několik otázek, jež považuji za vhodné zodpovědět. Předně, jak je možné, že teritoriální uspořádání států Blízkého východu zůstalo zachováno i přes výše zmíněné nedostatky ve stabilizačních mechanismech systému? Jednak je nutno vnímat kontext této práce, která s konceptem vestfálských i blízkovýchodních mechanismů pracuje zjednodušeně v ideální podobě. Vestfálský systém nebyl ve skutečnosti tak dokonalý a blízkovýchodní až tak nedokonalý, jak jsou v této práci zobrazovány. Zároveň je třeba upozornit na úroveň analýzy textu, která se zabývá pouze mezistátními konflikty, a je možné, že řada stabilizačních mechanismů probíhá na jiné, například nestátní úrovni, na což může poukazovat i větší míra nestátních konfliktů i nestátních organizací v regionu. Zejména se však přikláním k výše uvedenému názoru, že zachování teritoriálního uspořádání Blízkého východu bylo umožněno především díky vnějším zásahům. Tak jako byla stabilita vestfálského systému udržována jeho nejmocnějšími státy, byla i teritoriální stabilita blízkovýchodního systému udržována nejmocnějšími státy globálního systému, jež se ovšem nacházely mimo region. K vyvažování moci docházelo v autonomním vestfálském systému uzavíráním koalic, nebo zvyšováním efektivity

států. K těmto vestfálským mechanismům nejsou státy blízkovýchodního systému v takové míře nuceny vzhledem k možnosti získávat silné spojení mimo vlastní systém.

Proč v blízkovýchodním systému nepozorujeme jeho adaptaci a posilování vestfálských stabilizačních mechanismů? Protože k tomu není dostatečně nucen, když tuto funkci do velké míry přebírají globální aktéři. Státy v autonomním izolovaném prostředí vestfálského systému byly nuceny své chování zcela podřít principu sebezáchovy, tento jejich základní zájem nemohl být suplován žádným jiným mechanismem či autoritou, v daném prostředí nepřítomnou. To vedlo státy k rozvíjení nejefektivnějších strategií, jak v mezistátní, tak vnitrostátní úrovni. Strategie, které byly neúčinné, zmizely, státy, které byly neefektivní, zanikly. Ve vestfálském systému by neobstály státy, které by války vedly z jiného důvodu než zajištění vlastní bezpečí nebo které by byly neefektivní v zajišťování zdrojů k obraně. Šest ze šesti mezistátních konfliktů Blízkého východu sledovaných v této práci nemělo příčiny v zajištění bezpečnosti území vlastních států, když zároveň většina zdrojů k vedení těchto válek nepocházela z efektivního hospodaření jejich aktérů. Tato válečná dobrodružství si mohly blízkovýchodní státy dovolit pouze v situaci, kdy jejich zachování a regionální řád byl do značné míry udržován globálními aktéry.

ZÁVĚR

Geografická poloha Blízkého východu na rozhraní tří kontinentů předurčuje i jeho historickou roli kulturní a obchodní křižovatky. Jeho geopolitický význam dosáhl globální úrovně vybudováním Suezského kanálu či objevením podstatných zásob ropy, což vedlo ke zvýšenému zájmu a vlivu jak evropských, tak později dalších světových aktérů. Byly to však především evropské mocnosti, které měly zásadní vliv na formování moderní podoby blízkovýchodního systému a jež do něj vnesly úzce evropský pohled na možný budoucí řád regionu, když svou pozitivní zkušenost s evropským vestfálským uspořádáním vnímaly jako univerzálně platnou. Minimálně v případě Blízkého východu nelze souhlasit s běžně zmiňovanou tezí (Waisová 2009: 91) o spontánním rozšíření evropského vestfálského systému do zbytku světa. Tento evropský model se na Blízký východ nerozšířil přirozeně, ale přesněji řečeno byl rozšířen. Nejpozději v okamžiku, kdy se po druhé světové válce evropským státům situace v blízkovýchodním regionu vymkla z rukou a zásadním způsobem ztratily vliv na jeho další vývoj, se zjevuje zásadní chyba eurocentrického a normativního pohledu na okolní svět a zejména blízkovýchodní realitu. Jakkoliv je ještě v kontextu historických událostí za a po první světové válce chování evropských států vůči Blízkému východu pochopitelné, nelze se smířit s přetrváváním prvků tradičního eurocentrického pohledu v současné vědě. Bezpečnostní situace v blízkovýchodním regionu je nejen pro evropské státy natolik podstatný, že jsou i nadále nuceny k přímým i nepřímým intervencím do oblasti Blízkého východu. Pokud budou tyto intervenční politiky vedeny na základě chybných či zkreslených představ o reálných procesech a bez respektu ke skutečné podobě blízkovýchodního systému, mohou jej ještě více destabilizovat. Je nesporně úlohou vědy, aby na základě výzkumu připravovala takové výchozí rámce pro mezinárodní politiky, které pokud možno vyloučí chybné postupy s destabilizačními důsledky. Vzhledem k trvalé aktuálnosti tématu bezpečnostní situace na Blízkém východě je zcela na místě přistupovat kriticky k zavedeným klišé a zkreslujícím představám, které mohou vést nejen k chybným očekáváním.

Příkladem takového eurocentrického pohledu může být právě označování blízkovýchodního systému států za vestfálský systém. Jakkoliv se může moje připomínka jevit jako triviální, jsem přesvědčen, že toto zavádějící označování může vést k chybným předpokladům a očekáváním o podobě blízkovýchodního systému a chování jeho aktérů. Jako příklad lze uvést proces demokratizace, jenž lze ve vestfálském systému nahlížet jako inherentní fázi vývoje efektivity států, respektive adaptační strategii států v rámci vestfálské struktury. Bylo by mylné předpokládat zákonitou nutnost rozvoje stejné adaptační strategie v rámci systému s jiným uspořádáním. Blízkovýchodní systém vznikl za jiných okolností, strukturoval se dle jiného principu (viz kap. 2.5.) a nacházel se v jiném prostředí než systém vestfálský. Zatímco vestfálský systém vznikl jako reakce na zásadní nestabilitu v podobě třicetileté války, blízkovýchodní systém se po roce 1945 formuje spíše kolem myšlenky vyhranění se vůči západnímu vlivu. Princip, podle kterého se vytvářel vestfálský systém byla legitimita suveréna vyplývající ze zajištění bezpečnosti vlastního území. Legitimita suverénů blízkovýchodního systému byla však významnou měrou vytvářena pomocí ideologických nástrojů. Zcela autonomní prostředí vestfálského systému vytvářelo dostředivý efekt, když jeho státy nutilo ke kooperaci a přijetí zodpovědnosti za jeho stabilitu. Neautonomní subregionální pozice blízkovýchodního systému předjímalá odstředivý účinek a nenutila ke vnitřní kooperaci, když jeho aktéři nemuseli nutně přijmout plnou zodpovědnost za stabilitu regionu a ochranu svých území, protože mohli vyhledávat spojence i mimo systém. Antagonismy vnějších spojenců se navíc mohly přenášet dovnitř systému, jako v případě bipolárního soupeření USA a SSSR. Struktura vestfálského systému měla teritoriální povahu a nepřátelství jeho států bylo relativní a dočasné. Systém států Blízkého východu se strukturoval na základě ideologických dělících linií s přetrvávajícími antagonismy.

Na výzkumnou otázku tedy vzhledem k výše uvedenému musím odpovědět záporně. Blízkovýchodní systém států není vhodné označovat jako vestfálský,

protože se od něj odlišuje v zásadních principech. Přítomnost vestfálských stabilizačních mechanismů lze pak pozorovat pouze ve velmi omezené míře.

Podružné otázky, jak jsou definovány v úvodu práce, se soustředí na konkrétní stabilizační politiky vestfálského systému. V průběhu práce na textu jsem dospěl ke zjištění, že přesně vymezený soubor a jednoznačná definice těchto politik není nutně zásadní. Jedná se o politiky nebo procesy, které se vyvinuly jako účinné v rámci struktury vestfálského systému a podstatný je především jejich společný jmenovatel, tedy bezpečnostní princip, ze kterého vychází. Specifickou pozici mezi těmito politikami má decentralizace systému, kterou můžeme považovat spíše za vlastnost systému než jeho proces. Jistě nelze říci, že by byl blízkovýchodní systém centralizovaný. Pokud si však představíme vestfálský systém jako decentralizovanou síť bilaterálních vztahů a komunikačních kanálů, jež není nikým a ničím řízena a omezována, lze v blízkovýchodním systému pozorovat určité překážky v komunikaci a diplomatických vazbách, které jsou omezené ideologickými pozicemi. Vzhledem k tomu, že tyto ideologie jsou zpravidla artikulovány nějakými centrálními autoritami, lze decentralizovanou síť komunikačních vazeb blízkovýchodního systému považovat do jisté míry za narušenou.

Na otázku, zda v blízkovýchodním systému dochází k uzavírání pragmatických koalic proti hegemonickým ambicím, lze odpovědět tak, že v případě mezistátních konfliktů sledovaných v této práci nedošlo ke vzniku zásadní obranné koalice vytvořené státy regionálního systému. Zároveň je však nutno upozornit, že zřejmě ani nedošlo k situaci, kdy by se ve sledovaném období v systému jasně profiloval stát s hegemonickými ambicemi a zároveň dostatečnou schopností (mocí) role hegemonu dosáhnout. V případě Egypta či Iráku lze pozorovat jisté snahy o roli lídra regionu, ale tyto státy nedisponovaly dostatečnou mocí k uskutečnění svých ambicí.

Třetí podružná výzkumná otázka míří k podstatě podoby blízkovýchodního systému. Státy Blízkého východu nejednaly vždy ve státním zájmu

v bezpečnostním smyslu, když vstupovaly do mezistátních konfliktů ideologické povahy či v nich setrvaly. Tyto konflikty nejen že přímo ohrožovaly jejich vlastní bezpečnost, ale zároveň vyčerpávaly zdroje pro vlastní obranu a hospodářskou efektivitu.

Během psaní tohoto textu jsem se uchýlil k ne zcela tradiční formě odborné práce, kdy jsem v podstatě neúplnou indukci z historické analýzy nejprve vytvořil koncept vestfálského systému, který jsem se následně pokusil aplikovat na blízkovýchodní systém na základě pozorování jednotlivých konfliktů. Zároveň jsem se snažil držet systémového přístupu k tématu. Tento postup vedl k několika zjištěním, která by jistě zasloužila pečlivější prověření. Předně bych doporučil přezkoumat platnost zjištění, jež se týká řídicího principu vestfálského systému států, tedy že bodem, dle kterého se celý systém strukturuje, je pojetí legitimacy suveréna. Vzhledem k předmětu analýzy, tedy systému států, bylo jistě na místě se zabývat pouze mezistátními konflikty. Toto úzké pojetí analýzy však umožnilo popsat pouze velmi omezený počet konfliktů a aktérů blízkovýchodního systému. Vzhledem k uvedeným zjištěním by bylo na místě přešetřit pojetí legitimacy i u větší skupiny aktérů Blízkého východu. Pozornost by měla být dále věnována blízkovýchodnímu nacionalismu a panarabismu, přesněji jejich funkci vůči systému blízkovýchodních států. Rozšíření analýzy o nižší úroveň konfliktů než mezistátní, by následně umožnilo prozkoumat vliv nestátních aktérů na stabilizační mechanismy systému. Ambiciózní výzvou, která do určité míry vyplývá z výsledků práce, je pak posouzení, v jakém rozsahu lze i globální systém moderních států považovat za vestfálský, respektive do jaké míry se jeho struktura a procesy liší od původního vestfálského systému.

Seznam literatury

Bareš, Ladislav – Veselý, Rudolf – Gombár, Eduard (2009). *Dějiny Egypta* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny).

Barša, Pavel – Císař, Ondřej (2008). *Anarchie a řád ve světové politice* (Praha: Portál).

Bassiouni, Cherif (1980). *An Analysis of Egyptian Peace Policy Toward Israel: From Resolution 242 (1967) to the 1979 Peace Treaty*. *Case Western Reserve Journal of International Law*, Vol. 12, Issue 1 (<https://core.ac.uk/download/pdf/214080899.pdf>, 5. 4. 2021).

Bertalanffy, Ludvig (1968). *General System Theory* (New York: George Braziller).

Bowie, Leland (1976). *Nasir's Role and Legacy I: Charisma, Weber and Nasir*. *The Middle East Journal*, Vol. 30, No. 2, 1976 (<https://www.jstor.org/stable/pdf/4325482.pdf>, 1. 4. 2021).

Britannica (2020). *Seven Years' War*. Britannica (<https://www.britannica.com/event/Seven-Years-War>, 12. 2. 2021).

Brož, Ivan (2007). *Husajn kontra Chomejni: Irácko-Íránská válka 1980–1988* (Praha: Nakladatelství Epoque).

Bull, Hedley (2002). *The Anarchical Society* (New York: Palgrave).

Černý, Karel (2017). *Velká blízkovýchodní nestabilita* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny).

ČT 24 (2021). „*Nebe na Bagdádem září.*“ *Před 30 lety vypukla operace Pouštní bouře. Saddám měl čtvrtou největší armádu světa, přesto byly spojenecké ztráty minimální.* 17. 1. 2021, Česká televize (<https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/3254988-nebe-nad-bagdadem-zari-pred-30-lety-spustila-koalice-spojencu-operaci-poustni-boure>, 9. 4. 2021).

- Davies, Norman (2000). *Evropa: Dějiny jednoho kontinentu* (Praha: Prostor).
- Drulák, Petr (2003). *Teorie mezinárodních vztahů* (Praha: Portál).
- Hnízdo, Bořek (1995). *Mezinárodní perspektivy politických regionů* (Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku).
- Hobbes, Thomas (2009). *Leviathan* (Praha: Oikoymenh).
- Johnson, Paul (1991). *Dějiny dvacátého století* (Praha: Rozmluvy).
- Kedourie, Elie (1981). *The Bludan Congress on Palestine, September 1937*. *Middle Eastern Studies*, Vol. 17, No. 1, Januar 1981 (https://www.jstor.org/stable/4282819?seq=1#metadata_info_tab_contents, 28. 3. 2021).
- Kissinger, Henry (1999). *Umění diplomacie* (Praha: Prostor).
- Kissinger, Henry (2016). *Uspořádání světa* (Praha: Prostor).
- Lewis, Bernard (1997). *Dějiny Blízkého východu* (Praha: Lidové noviny).
- Little, T. R. (1956). The Arab League: A Reassessment. *Middle East Journal*, 10(2), 138–150 (https://www.jstor.org/stable/4322798?seq=1#metadata_info_tab_contents, 24. 3. 2021).
- Macek, Zdeněk (1996). *Blízký a střední východ po roce 1945* (2) (Plzeň: Pedagogická fakulta).
- Morgenthau, Hans (1997). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (New York: McGraw-Hill).
- Nálevka, Vladimír (2005). *Světová politika ve 20. století* (Praha: Aleš Skřivan ml.).
- Pinfari, Marco (2009). *Nothing but failure? The Arab League and The Gulf cooperation council as mediators in middle eastern conflicts*. *Crisis States*

Research Centre, March 2009 (<https://www.files.ethz.ch/isn/98212/WP45.2.pdf>, 24. 3. 2021).

Ponížilová, Martina (2016). *Regionální řád a mocnosti Blízkého východu* (Praha: Dokořán).

Rácz, Juraj (1988). *Nesmyslná válka* (Praha: Svoboda).

Romancov, Michael (2007). Politická geografie a geopolitika. In: Cabada, Ladislav – Kubát, Michal a kol., *Úvod do studia politické vědy* (Plzeň: Aleš Čeněk), s. 407–454.

Rousseau, Jean, Jacques (1978). *Rozpravy* (Praha: Svoboda).

Říchová, Blanka (2006). *Přehled moderních politologických teorií* (Praha: Portál).

Sachar, M., Howard (1999). *Dějiny státu Izrael* (Praha: Regia).

Shahin, Ahmed, Fahmy (2017). *The Quest for Legitimacy: The Egyptian State from Nasser to Sisi*. St. Andrews Research Repository, 2017 (<https://research-repository.st-andrews.ac.uk/handle/10023/15580>, 1. 4. 2021).

Stulík, Ondřej (2016). *Dějiny evropských politických teorií* (Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni).

The World Factbook (2021). *Explore All Countries*. 18. 3. 2021 (<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/>, 22. 3. 2021).

UCDP-PRIO (2008). *Armed Conflicts Version 4-2007*. 26. 8. 2008 (<https://www.prio.org/Data/Armed-Conflict/UCDP-PRIO/Old-Versions/>, 19. 3. 2021).

UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset Codebook. Ver. 18.1 (<https://ucdp.uu.se/downloads/ucdpprio/ucdp-prio-acd-181.pdf>, 26. 3. 2021).

Veselý, Zdeněk (2010). *Dějiny mezinárodních vztahů* (Plzeň: Aleš Čeněk).

Waisová, Šárka (2009). *Úvod do studia mezinárodních vztahů* (Plzeň: Aleš Čeněk).

Waltz, Kenneth (1979). *Theory of International Politics* (Addison-Wesley Publishing Company).

Yahel, Ido (2016). *Covert Diplomacy Between Israel and Egypt During Nasser Rule: 1952–1970*. SAGE Open, 1. 10. 2016 (<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2158244016667449>, 30. 3. 2021).

Resumé

For several decades, the situation in the Middle East has had a significant security impact not only on the surrounding areas, but also in a global scale. For this reason, the Middle East is the subject of much research and investigation. In current science, there is a belief that the original European form of the Westphalian order of states has gradually spread to the entire global system. This text is critical of this majority discourse as it seeks to find differences between the Westphalian and Middle Eastern systems of states. In the first theoretical part, based on the historical analysis, the concept of the original Westphalian system is created with emphasis on its system functions and structure. This concept is then applied to the Middle East reality between 1945 and 2010. The stabilizing function of the system can best be recognized in moments of greatest instability. Therefore, the text monitors the behavior of the system in cases of interstate conflicts.

In the theoretical part, which deals with the Westphalian concept, I come to the conclusion that the principle according to which the Westphalian system was structured was the legitimacy of the sovereign resulting from ensuring the security of its own territory. According to this principle, the Westphalian system of states was subsequently structured and internal processes developed as a state interest in the security sense, the principle of non-interference, balancing power, the ability to form pragmatic coalitions, etc. The internal structure of the Westphalian system was decentralized.

If we apply this concept to the Middle East reality, we will find that many of these stabilization processes are blocked in the system, or limited mainly by the ideological positions of its actors. States often do not act to ensure the security of their territory. The formation of the Middle East system itself, which was formed on the principle of resistance to external influence, plays a significant role. The Westphalian system was completely autonomous at the time. In contrast, the system of Middle Eastern states originates and develops in the environment of an already developed global system. It is thus a sub-region, the development of

which is fundamentally influenced by its surroundings and, in the cases under review, especially the bipolar rivalry between the world powers.

In conclusion, the text finds that it is not appropriate to think of the system of states in the Middle East as Westphalian, because these systems differ in their structure and internal functions. Viewing the Middle East system of states as Westphalian can lead to misleading expectations about its behavior and can distort our perception of its functions.